

LES COMUNITATS RURALS DEL PIRINEU CATALÀ (s.XII-XVIII)

-Un estat de la qüestió-

Ramon Esteban Bochaca

77918224-C

Tutor: Dr. Joaquim Nadal Farreras

Grau en Història, curs 2014-15

Treball Final de Grau

Índex

I-Introducció.....	3
II- Reflexions i consideracions entorn a l'estudi dels comunals al Pirineu Català.....	6
III - El concepte i els seus elements constitutius.....	10
IV- L'origen i el règim jurídic.....	16
V- Drets d'ús i aprofitaments.....	23
VI-La conflictivitat entorn els comunals.....	29
VII- Les Fonts documentals per l'estudi dels Comunals al Pirineu.....	36
VIII- Conclusió.....	41
IX-Bibliografia.....	44

I-Introducció

Cinc anys a la facultat de Lletres de la Universitat de Girona han donat per molt. Hom s'inicia a la disciplina històrica per algun motiu, ja sigui per ser un amant del món clàssic o perquè és un «*friki*» del les guerres i l'estratègia militar. En el meu cas, -responent a la pregunta de la Dra. Rosa Congost a l'inici de l'assignatura d'historiografia- la meva idea era estudiar història per tenir raons i coneixements per contribuir d'alguna forma a que el món sigui una mica millor; és a dir, tenir el coneixement necessari per poder argumentar amb fonament els dèficits, carències i injustícies que hi han al nostre món. Sóc conscient de l'idealisme i perquè no, de la ingenuïtat que desprèn aquesta argumentació. Ara bé, no em puc escapar d'allò que realment sento.

Aquesta inquietud va passar a un segon terme o simplement es va quedar aparcada en un racó esperant el moment de sortir. Mentrestant anava superant els diferents cursos amb penes i treballs, ja que la meva professió d'educador social sempre m'ocupava gran part de les meves energies. No fou fins el «final» d'aquest camí que va arribar a les meves mans un article de Samuel Garrido titulat «Las instituciones de riego en la España del este. Una reflexión a la luz de la obra de Elionor Ostrom¹». En aquest article, Garrido analitza i compara el llibre de E. Ostrom «*Governing the Commons*» -el qual exposa una serie d'exemples d'una zona espanyola, com és València, amb règim comunal- amb les teories de Garret Hardin incloses a «*The Tragedy of the Commons*²». També hi apareixen altres idees, com el dilema del presoner, i la teoria del *free rider*³, entre altres. La meva sorpresa fou majúscula: 'com és que no sàpigues de l'existència d'aquestes formes d'organització social i, a sobre, tant a prop de casa?' em vaig preguntar. Així doncs aquest tema era perfecte, ja que despertava un interès en mi, i sobretot, era un model social diferent a l'actual i diferent del que havia estudiat fins ara.

Explico tot això per mostrar els motius pels qual he escollit aquest tema; la fascinació que desperta en mí unes formes socials i econòmiques oposades a l'individualisme, uns sistemes en què precisament l'individu per si sol no és res, en què sempre preval el grup. Com veurem en el treball, les universitats pageses de règim comunal estaven ben cohesionades, tenien poder i força suficient per poder oposar-se i plantar cara al poder nobiliari, i a l'ambició particular dins l'interior de la mateixa comunitat.

---

1 Garrido, Samuel. Las instituciones de riego en la España del este. Una reflexión a la luz de la obra de Elionor Ostrom.

2 Garret, Hardin. The tragedy of the Commons.

3 Mancur Olson, 1965. *The logic of collective action*. Segons l'autor quan hi han accions col·lectives sempre hi ha personatges que s'alimenten a traves dels altres. Sempre que hi ha accions col·lectives hi haurà *Free Rider*.

No estem parlant de comunisme, ni socialisme, parlem de les comunitats rurals, on combinaven les formes de col·laboració i entesa mútua amb l'esfera particular, la casa i la terra.

Com descobrirem al llarg de la lectura no s'han d'idealitzar aquestes formes comunitàries, eren societats desiguals on hi havia diferències de poder i riquesa entre els diversos membres de la comunitat.

Un altre aspecte que m'atrau d'aquest tema és una de les diferències i característica diferenciadora entre la Catalunya Vella i la Catalunya dels Pirineus, apuntada per Pierre Bonassie sobre les societats de muntanya del Pirineu, «nuclis de poblament antics que gaudiran d'una permanència mil·lenària» (Catalunya mil anys enrere⁴). També Pierre Vilar en la seva obra «Catalunya dins l'Espanya moderna,» situa els comunals nascuts dins el context de Marca Hispànica com la base forta, ben aposentada, aglutinant de l'associació camperola al camp català, «solidesa d'un poblament antics i de «cultura pirinenques» molt resistents (...) que serà bastió i refugi per a poblacions més antigues». M'interessava aquest origen remot i «desconegut», així com la capacitat de permanència que han tingut aquestes poblacions.

Des de les primeres notícies que en tenim, a partir del segle IX, fins al segle XVIII, aquestes comunitats han sobreviscut, i ni la revolució burgesa, ni el liberalisme ni l'individualisme més agressiu van aconseguir eliminar del tot. Avui dia encara podem trobar en el nostre Pirineu mostres de béns comunals. La majoria són actualment béns municipals i d'utilitat pública.

Podem dir, doncs, que el règim comunal està molt allunyat del paradigma individualistes, una circumstància que ha estat interpretada (de manera interessada, per alguns) com una forma contra natura. Des del punt de vista ambiental, els opositors, com l'escola Institucionalista i l'escola Neoliberal, (G.Hardin, Von Neuman, Mancur Olson...) exposen que és un sistema caòtic, primitiu i arcaic, mancat de propietari únic i absolut (propietat perfecte) i per tant, imperfecte. Parteixen de la idea que l'home és un ser egoista per naturalesa, *homo economicus egoista*, el qual maximitzarà els seus beneficis i així entre tots esgotarem els recursos⁵.

Crec que les paraules de Pere Sala ens serveixen i il·lustren molt bé un dels motius pels quals he fet aquest treball; la identificació de la idea de progrés amb el creixement de producció i de població ha fet que la història econòmica clàssica considerés la desaparició de les terres comunals com una necessitat històrica.⁶ Davant d'aquesta creença he volgut aproximar-me al tema per mi mateix.

Aquest treball ha estat l'excusa perfecte per iniciar-me en l'estudi de les societats de muntanya en

---

4 P.Bonassie. La Catalogne du milieu du Xe a la fin du XIe siècle: croissance et mutations d'une société

5 Apunts d'Història Agrària impartida per Enric Sagner i Ricard Garcia.

6 Sala, Pere. Tragèdia dels comunals i tragèdia dels tancaments, dilema del presoner i cooperació no altruista. Un estat de la qüestió.

règims comunals al Pirineu.

Elaborar un estat de la qüestió sobre els béns comunals acotat al Pirineu Català no és una tasca fàcil. Ja que hem de recordar que ens movem entre dues províncies actuals (Girona i Lleida), i que la situació fronterera ha anat canviant segons el lloc i la cronologia. Com que es tracta d'un gran territori, he seleccionat uns espais que em semblaven més significatius i que tenen un caràcter més comunal, (el domini nobiliari no hi es pràcticament present), com és el cas de la Vall d'Aran, el Pallars Sobirà, Andorra, i la Vall de Ribes, tot i que també he inclòs algun altre espai pirinenc, -tendiré més a tractar comuns del Pirineu occidental més que l'oriental-.

També m'agradaria aprofitar per fer referència a la interdisciplinarietat que demana la temàtica, ja que els comunals han estat tractats des de disciplines ben diferents: geografia, antropologia, etnologia, folklore, dret, història...però moltes d'aquestes disciplines han tendit a simplificar l'estudi dels comunals, a base de definicions purament jurídiques, i que només parlen d'un marc legal. Aquestes visions no són suficients. És la disciplina històrica la que ens els últims anys ha sigut capaç d'aglutinar i sintetitzar la interdisciplinarietat que envolta el tema en una realitat molt més complexa i dinàmica.

Un dels problemes que he tingut ha sigut escollir el marc cronològic: la majoria d'estudis tracten el segle XVIII i XIX. Aquesta diferència de gruix en l'estudi m'ha motivat per realitzar un estat de la qüestió que exposés més el funcionament i evolució -en línies generals- dels béns comunals al Pirineu.

L'origen d'aquest pobles és un tema avui en dia encara poc treballat i és divers. Està clar que no és el mateix l'origen dels comuns al Pallars que els de Gironès. Cal pensar que de drets d'ús i aprofitament comunal, en trobem a totes les èpoques i cultures.

Aquest treball cronològicament serà molt ampli, ja que abastarà del segle XII al segle XVIII, tot i que pot haver-hi algun esment a èpoques anteriors al segle XII, com també referències al segle XIX.

Així doncs, el present treball pretent «rescatar» aquella memòria tant nostrada i també tan oblidada, a la qual -crec- la historiografia no ha posat prou atenció. M'agradaria -per què no?- poder donar-li continuïtat i transformar aquest estat de la qüestió en una recerca .

II- Reflexions i consideracions entorn a l'estudi dels comunals al Pirineu Català.

El tema de béns comunals al Pirineu és complex i difícil de precisar⁷. Abans d'endinsar-nos de ple en el tema caldria fer un repàs d'alguns aspectes importantíssims per poder establir unes línies d'estudi. Aquestes ens facilitaran la nostre comprensió i anàlisi sobre l'estat de la qüestió dels béns i usos comunals al nostre país, concretament al Pirineu Català.

Jaume Dantí en el seu article "Els béns comunals en època moderna" diu que ; el tema de béns i els drets comunals a Catalunya és encara una bona part oblidada per a la historiografia de l'època moderna. L'atenció relativa a la història agrària, més abundosa per al segle XVIII, l'heterogeneïtat d'elements que s'inclouen dins el concepte de comunals, la dispersió i diversitat de documents, la poca informació sobre la seva gestió expliquen la poca dedicació que fins ara ha tingut la recerca en aquest camp i la quantitat d'interrogants que hi ha plantejats. Aquesta precarietat es manifesta amb claredat si la comparem amb l'interès que el tema ha suscitat a Castella o a altres indrets d'Europa⁸.

Per tant una anàlisi acurada i ben feta sobre els comunals al Pirineu haurà de tenir diferents vessants jurídica, social, política, econòmica i legal; tenint en comte una doble vessant de drets i de propietat; els comunals de dependència reial, senyorial o de les universitats, la interrelació amb la comunitat pagesa o vilatana, amb l'ús que se'n feia i els rendiments que se'n treien; les relacions entre propietat i comunal, els processos de transformació i els conflictes que generen; els canvis en la societat pagesa i en l'estructura productiva.⁹

Com que l'objecte d'estudi són les societats de muntanya que viuen al Pirineu caldria definir què és una societat de muntanya i quina àrea geogràfica abasta; Catalunya és molt muntanyosa, caldria doncs, diferenciar-la, es a dir, trobar les característiques d'una economia marcadament muntanyenca. A més, a tot el principat hi han unes estructures agràries força generalitzades que inclouen ramaderia i l'explotació de recursos naturals. Pel que sabem a hores d'ara, hi podem afegir el predomini d'unes formes de propietat i explotació col•lectives, uns béns comunals que en termes

---

7 Concepte difícil de precisar degut a la diversitat de formes de les nostres institucions al llarg el temps, amb pautes jurídiques tant diferents. Josep maria Font i Rius dins de. "Algunes consideracions entorn l'historiografia i la problemàtica dels béns comunals"

8 Dantí, Jaume. Els béns comunals en època moderna. Dins de Béns comunals als Països catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als països Catalans.

9 Ibid. 93

generals també són presents a tot arreu. Com distingir doncs unes societats eminentment de muntanya d'aquest model, operatiu ben bé fins a la fi del s.XVIII?¹⁰

Seguint les pautes de Bringué i Sanllehy; Altitud i pendent són les característiques bàsiques de la definició de muntanya: altitud elevada, fort pendent, forta desnivellació entre cims i fons de les valls. Això provoca diferents zones climàtiques a diferents nivells d'altitud i així també es distribueix la vegetació. La Geologia hi afegeix la peculiaritat dels usos del sòl en cada estadi, basats en una forta cohesió social i les limitacions i les adaptacions als aprofitaments humans¹¹.

En el seu llibre "Les muntanyes i els homes", Josep M. Bringué i M. Àngels Sanllehy ens aporten diferents visions sobre com definir i diferenciar les societats de d'alta muntanya.

Segons ells hi ha hagut diferents formes i estils d'interpretació a l'hora de definir allò que és la muntanya i la seva gent, començant per les perspectives literàries i romàntiques com ara "Canigó" de Jacint Verdaguer o "L'oda a la Pàtria", de Bonaventura Carles Aribau, considerada precursora del romanticisme a casa nostra, l'any 1833. També cal tenir en comte l'imaginari aquells testimonis vius que encara recorden la seva vida a la muntanya, dura i feixuga, on el seu pares o ell mateix traginaven i feinejaven muntanya amunt, muntanya avall, o aquella visió comparada des del prisma del món urbà, com els estiuejants de Barcelona del segle XIX que passaven uns dies a la muntanya buscant unes vacances.

Adverteixen, que qualsevol d'aquestes visions ens seran insuficients per l'estudi historiogràfic. Per tal de trobar les característiques d'aquestes societats els autors estudiats ens proposen: L'historiador pot fer servir la geografia; aquesta proposa dues variables: aspectes geomòrfics i climàtics i uns aspectes humans imprescindibles, aquest últim per interpretar l'organització general del medi natural i els ecosistemes de muntanya.¹² Ens alerten també de la dificultat que suposa el fet que sovint els boscos i pastures s'han cregut signes identitaris de regions de muntanya, i aquest criteri pot portar problemes.

Seguint les pautes que en donen, haurem de considerar l'alta muntanya com a una zona altitudinal, és a dir, coberta de neu a l'hivern i a l'estiu, de pastures; al voltant de les quals es crea tota una organització social. Això dóna la raó de ser a les altes muntanyes i les diferencia de la resta de territoris que també aprofiten els boscos i les pastures. Hi veiem també una organització vertical del

---

10 Bringué, Josep M. i Sanllehy, M. Àngels. "Les Muntanyes i els homes: una aproximació a la societat, l'economia i la historia..."

11 Ibid, 19

12 Ibid,19

paisatge i dels usos del sòl i de les possibles variacions entre les zones, resumides en pastures estivals, boscos i conreus. Les activitats econòmiques verticalment organitzades es calquen sobre aquesta estructuració geogràfica, que igualment es manifesta en l'organització de l'hàbitat: a baix hi ha el poble, a mig altura, els cortals i els orris, i finalment els cims.¹³

Pierre Vilar a «*Catalunya dins l'espanya moderna*» (1965, vol III) ja ens parla de l'existència de tres Catalunyes: La del Mar, la de la Plana i la de la Muntanya.

Per tal d'arrodonir el marc geogràfic de treball ens servim de l'Enciclopèdia Catalana: El Pirineu català ocupa prop de la meitat del sistema muntanyenc: en longitud, 230 dels 440 km que hom li sol assignar; l'amplària, molt variable, és gairebé arreu més considerable que la del vessant occità, i vora la Mediterrània arriba a comprendre, fins a les Corberes, la totalitat de les serralades. La superfície és considerable, car ocupa uns 12 000 km², el 29,7% del territori català: la regió de la Seu d'Urgell gairebé íntegra, la d'Andorra, la major part de la de Perpinyà i, a més, bona part del Berguedà i el Ripollès i fragments importants de la Noguera, el Solsonès, la Garrotxa i l'Alt Empordà.

Un cop tenim un marc geogràfic, hem de definir què són els comunals:

Els comunals s'han d'entendre en el marc d'una vida col·lectiva d'origen anterior però cohabitant amb el sistema feudal, en una coexistència no pas sempre paral·lela, sinó sovint articulada i necessària. Han estat el factor complementari de la vida rural en el règim feudal i han subsistit en condicions molt precàries quan s'ha alterat el sentit de la propietat¹⁴ Josep M. Bringué també apunta cap aquesta línia quan ens diu que la comunitat és la protagonista de les actuacions per damunt de l'individu. Els usos col·lectius, les solidaritats, les relacions de tipus comunitari prevalen sobre l'individual.¹⁵

Aquestes comunitats ubicades al Pirineu participen d'una cultura pirinenca de la qual existeixen diferents elements definitoris; forma de subsistència d'economia de muntanya agro-pastoral s'entrellaça amb les unitats bàsiques del l'estructura social, com el sistema «cases» i les comunitats rurals.¹⁶

---

13 Tünde, Mikes. Les comunitats de muntanya de la Vall de Ribes als segles XVI-XVIII i els seus antecedents medievals.

14 Serra, Eva, Béns comunals: Algunes consideracions. Dins de *Els béns comunals a la Catalunya moderna (segles XVI-XVIII)*

15 Bringué, Josep M., Comunitats en Franc Alou. EL Pallars Sobirà, segles XV-XVIII.

16 Tünde, Mikes. Les comunitats de muntanya de la Vall de Ribes als segles XVI-XVIII...

Quan parlem de béns comunals no hem d'oblidar que som fills del nostre temps i per tant estem analitzant unes formes d'organització social des del nostre punt de vista del segle XXI, per tant la interpretació és subjectiva i distorsionada, cal tenir-ho en comte; Béns comunals és una terminologia moderna on s'ha inclòs, correntment, aquells béns objecte de lliure ús i aprofitament per part dels membres d'una comunitat veïnal o eventualment, de conreadors d'unes heretats, respecte les quals aquells béns es consideren com una accessió o pertinença. Per aquest motiu enlloc de parlar de béns comunals s'hauria de parlar d'usos i aprofitaments comunals sobre determinats béns, sostrets a l'apropiació i explotació particular o privada.¹⁷

De la seva banda, Eva Serra ens ofereix una sèrie de criteris per realitzar un estudi correctament que tracti els comunals: S'ha d'estudiar sobre el llarg terme; s'ha de tenir present el règim agrari en el qual s'insereix aquest, i la triple perspectiva senyorial, pagesa i urbana; ha de tenir en comte l'articulació econòmica de l'espai que s'estudia més enllà del municipi i, fins i tot, més enllà de la baronia o la vegueria; s'ha de verificar el joc i la incidència del crèdit i l'endeutament en les finances municipals i la pressió d'aquestes sobre els propis i/o comunals; i a tota hora ha de tenir present el marc cronològic i conjuntural demogràfic, econòmic, fiscal i militar dins el qual s'inscriu l'estudi, així com la qualitat i el nivell de formes col·lectives de lluita i resistència.¹⁸

Per tancar l'apartat caldria alertar sobre les confusions que hom pot tenir quan estudia aquest tema. Bringué ens parla de contradiccions: D'una banda descobrim una gran varietat i una gran riquesa d'experiències històriques. D'altra, no podem negar que l'estudi dels casos exposats mostra unes grans similituds. Però sota l'ús d'un mateix vocabulari, d'un mateix concepte de comunitat rural o d'uns béns comunals ...parlem de realitats socials prou diferenciades.¹⁹ Per tant caldrà estar molt atents d'aquestes diferències i saber fer les preguntes pertinents a l'hora d'estudiar els comunals al Pirineu.

---

17 Font i Rius, Josep, Algunes consideracions entorn l'historiografia i la problemàtica dels béns comunals.

18 Serra, Eva, Béns comunals: Algunes consideracions. Dins de *Els béns comunals a la Catalunya moderna (segles XVI-XVIII)*.

19 Bringué, Josep M., Comunitats en Franc Alou. EL Pallars Sobirà, segles XV-XVIII.

III - El concepte i els seus elements constitutius.

En aquest apartat s'exposen les diferents visions conceptuals i l'organització del règim comunal al Pirineu, la seva relació i articulació amb les estructures econòmiques, socials, familiars i polítiques. Al seu article «*Comunitats, Veïns i arrendataris a la val d'Aran (s.XVII-XVIII)*», Maria Àngels Sanllehy defineix les característiques dels comunals a la Val d'Aran (tot i la gran heterogeneïtat de casos, aquestes ens poden servir per veure unes línies generals aplicables a moltes valls del Pirineu), d'entre les que destaquen que no hi ha domini senyorial –llevat el cas de Les-; hi ha recursos escassos i unes activitats ramaderes i forestals que esdevenen essencials per la vida d'aquestes societats. És molt important la definició de la casa i de les seves propietats ja que sense tal base no s'entendria el funcionament i aprofitaments dels comunals o la privatització de terres. L'estructura familiar es base, una petita explotació amb mecanismes d'expulsió, com l'emigració temporal o definida per els seus membres, produïa per causes internes, però també per la política seguida per part de comú. L'estructura social crea uns nusos interdependents que comencen per l'àmbit comunal per acabar en l'àmbit particular. Aquesta estructura social s'ha d'entendre conjuntament amb la relació especial i simbiòtica amb el seu entorn.²⁰

El **terme** és la unitat bàsica de jurisdicció. És el territori propi i diferenciat de la resta de comunitats mitjançant senyals (creus, ratlles, osques fetes a pic de martell en pedres, roques, arbres, o accidents naturals, com les carenes de muntanya, rius, etc.) i per fites.

La **rodalia**, configurada d'aquesta forma, li donava identitat com a territori propi. És el territori on cada comunitat i els seus representants exercien la pròpia jurisdicció, vedada a un altre poble. Tenen la capacitat d'aplicar un conjunt normatiu, basat en el costum, que regulava les relacions entre els seus membres i entre aquests i el medi natural. Les comunitats regulen l'ús, organitzen l'explotació, administren els recursos, controlen, veden o permeten l'explotació; es defensen de les actuacions il·legals dels seus propis veïns o dels estrangers.²¹

El control, l'aprofitament i la gestió dels recursos naturals és determinant en l'organització territorial d'aquest nuclis.

Es pot classificar com en un model que es repeteix i que podem dividir -de forma més o menys genèrica en tres espais: l'entitat de Vall, la supra-local i la local. Moltes valls formalitzaren la seva

---

20 Sanllehy, M.Àngels, *Comunitats, Veïns i arrendataris a la val d'Aran (s.XVII-XVIII)*

21 M.Bringué, Josep M., *Comunitats en Franc Alou. EL Pallars Sobirà, segles XV-XVIII.*

definitiva institucionalització a partir del segles XIV i XV.

La recerca ha permès constatar que les comunitats araneses s'estructuraven econòmicament, socialment i políticament a l'entorn dels comunals. La propietat particular assegurava una explotació agrícola, la qual era deficitària. Hauria estat inviable la vida a la Val d'Aran sense els mecanismes de compensació: els aprofitaments comunals, l'emigració temporal i les activitats comercials. Cada comunitat regulava els aprofitaments²² que es podien fer en els seus terrenys²².

Per entendre el funcionament d'aquestes comunitats cal parlar de la universitat: és el marc territorial, econòmic i social en el qual els veïns s'organitzaren. Des del segle XIII emergien unes formes estructurades. Amb una comissió de magistrats, cònsols o jurats, un consell assessor format per prohoms i l'assemblea general de veïns. El paper del consell local era fonamental ja que organitzava els aprofitaments tot elaborant normatives o ordenacions locals (*just stuatuendi*) i tot vetllant per la seva aplicació (*just edicendi*). La seva actuació no era simplement una qüestió de res publica sinó que penetrava a l'àmbit particular, atès que la subsistència i reproducció de les cases depenia dels usos col·lectius.²³

En el cas dels andorrans, durant l'Edat Mitjana vivien d'una forma molt similar a la major part dels seus contemporanis europeus. No estem davant d'una societat de muntanya amb característiques diferencials. Però sí té unes particularitats específiques: La senyoria territorial només s'estenia per petits illots territorials. La producció agrícola era l'activitat primordial dels andorrans i s'organitzava dins el quadre familiar, a la casa, en l'esfera particular.²⁴

La possessió de les terres era lliure i l'alou era la condició quasi universal dels camps fins al segle XIV. -un fet diferencial en la relació a Europa i en molts casos del Principat-. L'alou permet una capacitat excepcional d'actuació dels pagesos en l'àmbit econòmic i social, sense control, restricció o sotmetiment a un senyor. Més enllà de la casa hi ha el *Saltus* que és el món dels recursos naturals (aigua, herba, fusta...) molt controlada per les comunitats que ordenaven l'accés i la gestió. El territori de les valls era sota el control i domini de les comunitats. Les rendes senyorials eren poc significatives, malgrat que a primer cop d'ull sembli el contrari.²⁵

---

22 Sanllehy, M.Àngels. Comunitats, Veïns i arrendataris a la val d'Aran (s.XVII-XVIII) dels usos comunals a la dependència econòmica.

23 Font i Rius, Josep, dins de Les Muntanyes i els homes: una aproximació a la societat, l'economia i la història.

24 Bringué, Josep M. i Sanllehy, M.Àngels, Les Muntanyes i els homes: una aproximació a la societat, l'economia i la història.

25 Ibid,21

Les comunitats no eren internament igualitàries. Tot i partir de l'idea d'un accés lliure i igualitari als recursos naturals del terme només era per a tots els veïns o cases d'una comunitat i, malgrat el predomini dels interessos col·lectius i l'organització comunal, l'explotació i apropiació dels usos col·lectius beneficiaven més a uns que als altres.²⁶

La investigació de Josep M. Bringué²⁷ ha servit per treure a la llum que ja des del segle XVI, en tots els pobles del Pallars Sobirà (una mitjana d'11-25 cases per poble, segons dades de 1373 i 1787) hi havia una, dues o tres cases riques (les cases fortes), i un conjunt de cases mitjanes, el nombre de les quals oscil·len segons el context econòmic del moment, aquestes cases mitjanes són el gruix de la comunitat. I una tercera part de cases eren pobres, considerades així perquè el seu patrimoni particular de terres de conreu no els permet subsistir durant un any sense anar a jornal. Són considerades com a cases del lloc, com a veïns, perquè tenen casa oberta, hi fan foc i contribueixen a les despeses i treballs comunals.

L'explicació es troba en què la base patrimonial de la casa (terres, prats, eines, bestiar...) condicionava la capacitat dels més pobres d'utilitzar els béns comunals més enllà de la subsidència. Per exemple, les boïgues, és a dir la capacitat de fer conreus temporals en les terres comunals, es dividia en boïgues d'arada, d'aixada i de destral.²⁸ S'ha de revisar la idea que el sistema comunal sempre afavoreix les cases pobres.

Ha Andorra hi havia el Consell General de la Terra, aquest tenia una representació no sempre igualitària de cada parròquia. En èpoques medievals la representació era proporcional al nombre de veïns, a l'extensió de terra posseïda, o de la riquesa. El Parlament, Vista General o Consell General del comtat de Pallars anà evolucionant fins a institucionalitzar-se en una representació d'un o dos síndics per vall. Aquests consells gestionaven les relacions exteriors, amb el seu senyor per aconseguir privilegis i la seva ratificació. Com també tenir cura d'organitzar afers de defensa, obres públiques, pactes comercials, tractats de pastura, definició de límits o conflictes entre universitats.²⁹

---

26 M. Bringué, Josep, Comunitats en Franc Alou. EL Pallars Sobirà, segles XV-XVIII.

27 Ibid, 71

28 Ibid, 72

29 Bringué, Josep M. i Sanllehy, M. Àngels, Les Muntanyes i els homes: una aproximació a la societat, l'economia i la història.

L'estructura, les formes i el funcionament d'aquestes comunitats no era sempre igual, hi ha una evolució -que podem intentar generalitzar, tot i les diferències existents entre comunitats- que passa per diferents estadis: Les comunitats s'estructuraren socialment el segle IX-X, intensificant-se la seva organització a l'entorn dels segle XI-XII. La institucionalització dels consells i de les universitats no arribarà fins a finals del segle XIII i inicis del XIV. Segreres i castells tenen un paper secundari o nul en aquestes societats. (Gasconia: model dibuixat per Cursente).³⁰

Com ja s'ha comentat el dèficit agrícola dels espais d'alta muntanya –característica d'aquest espais- obliga a cercar mercats exteriors. Calia, per tant, una font de finançament per suportar la despesa tan comunitària com particular.³¹ Eva Serra destaca un altre element a tenir en comte (relacionat amb el dèficit agrícola); el de les pràctiques creditícies. Sembla que també hi ha diferències notables entre l'oest i l'est del Pirineu, per motius de guerres, endeutaments de universitats, donacions... El crèdit i l'endeutament tingué un efecte clau en l'evolució del règim comunal, ja que veien hipotecades les seves herbes i recursos comunals per poder amortitzar els deutes. L'endeutament i el crèdit formen part del règim agrari i per tant foren eines dels règims comunals.³²

La Val d'Aran, beneficiada per una bona ubicació geogràfica, va organitzar-se com a passadís comercial - el segle XVII, és el comerç i al segle XVIII els arrendaments dels boscos- entre el mercat català i l'aragonès i el mercat del migdia francès: Comprar-per vendre- i comprar. El comerç doncs era vital ja que aportava queviures als aranesos i diners per poder pagar-los.³³

La casa i la família com s'ha recalcat a l'inici d'aquest capítol era l'estructura base de la societat: una unitat de convivència i d'explotació, amb un patrimoni material (terres, bestiar, edificacions) i immaterial (nom, costums, sistema de valors) la pervivència de la qual era garantida pel marc jurídic³⁴, i per les opcions productives en el si de la comunitat i per les seves estratègies matrimonials. L'organització social té doncs un dualisme territorial representat en la dicotomia col·lectiu/particular i al dualisme social encarnat en les unitats domèstiques i la comunitat local.

---

30 Ibid, 22.

31 Sanllehy, M.Àngels. Comunitats, Veïns i arrendataris a la val d'Aran (s.XVII-XVIII) dels usos comunals a la dependència econòmica.

32 Serra, Eva, Béns comunals: Algunes consideracions. Dins de *Els béns comunals a la Catalunya moderna. (segles XVI-XVIII)*

33 Sanllehy, M.Àngels. Comunitats, Veïns i arrendataris a la val d'Aran (s.XVII-XVIII) dels usos comunals a la dependència econòmica.

34 Per més informació mira capítol Marc Jurídic

A més, hi hem d'afegir un dels elements més característics del Pirineu: l'existència i el funcionament de les diferents identitats supralocals. La interacció d'aquesta pluralitat d'elements donarà lloc a una construcció orgànica de quatre nivells simbolitzada amb la casa com element estructurant al voltant del qual gira sistema; la comunitat local, el *quart* com a entitat *inter-villageoise* i la vall com a nivell supralocal.³⁵

La casa com a unitats territorials, humanes i simbòliques amb béns materials i immaterials són les peces claus de l'engranatge, com diu Assier Andrieu a la seva obra *Société à maisons*. Les valls representen el nivell més alt, és on normalment trobem els consells generals -òrgan de la unió de totes les comunitats d'una vall. Té funcions de coordinació de comuns de la vall i decidir sobre els temes que afectin totes les comunitats. Els *quarts* representen l'organització supralocal intermèdia. (Han deixat menys rastre que les comunitats) El seu paper és important, especialment en les relacions exteriors de la vall i al mateix temps donen cohesió i solidaritat entre les comunitats de muntanya.³⁶

Les comunitats buscaven garantir l'equilibri entre la població i els recursos, amb unes normes estrictes d'admissió de nous veïns, i per tant de generació de noves cases. La conservació i manteniment d'un equilibri ecològic va unit a la conservació i el manteniment de les solidaritats internes. Existia una mena de malthusianisme col·lectiu, però en determinats moments i conjuntures econòmiques més favorables la comunitat optava per polítiques de creixement i afavoria els nous establiments, fills de cases velles i nous arribats³⁷, mecanisme anomenat afillament.

Quant a l'especial relació entre les comunitats i el medi natural, Josep M. Bringué en el seu article "Comunitats de Franc Alou. El Pallars Sobirà, segles XV-XVIII" afirma que entre els segles XVI i fins a mitjans del XVIII l'explotació tradicional dels recursos naturals per les comunitats pageses fou en general, un sistema d'explotació equilibrat i de respecte envers els boscos i les pastures. Hi havia una racionalitat interna unida a la mateixa supervivència de la comunitat. Hi ha la necessitat de no malbaratar les seves fonts bàsiques de subsistència (boscos i pastures) per un explotació

---

35 Mikes, Tünde. Les comunitats de muntanya de la Vall de Ribes als segles XVI-XVIII I els seus antecedents medievals.

36 Ibid, 145.

37 Bringué, Josep M. i Sanllehy, M. Àngels. Les Muntanyes i els homes: una aproximació a la societat, l'economia i la història.

excessiva. Per contra es precisament l'escassetat de llenya de regeneració, la degradació de les pastures per sobreexplotació i sobre tot la disminució o desaparició de la rendibilitat comunal, producte de l'activitat comercial comunal (arrendament dels recursos naturals, seran més intensius a partir del segle XVIII), podien ocasionar a curt termini, un increment dels talls entre cases i un major endeutament comunal i fatalment, un increment de l'emigració.

IV- L'origen i el règim jurídic.

L'origen i el règim jurídic dels béns i els drets comunals és un dels temes que ha despertat més interès, tot i la falta d'informació de la que es disposa. És una de les qüestions més controvertides de la història econòmica d'Europa i ha generat diverses teories, que poden ser parcialment acceptades segons les èpoques i els països.

La diversitat i diferències entre els comunals fa que no es pugui generalitzar; la varietat resisteix la generalització.³⁸ Explicat per E.P. Thompson el 1995 en «*Customs in Common*» quan ens parla de *praxis loci*³⁹, és a dir, cada comunitat, vall, i regió pot tenir les seves especificitats, ara bé contradient aquesta especificitat local, intentarem trobar -pel que fa al Pirineu- unes línies generals que englobin el conjunt.

Segons la majoria d'autors cal rescatar el famós Usatge Strate: és una llei històrica que mai ha contingut la paraula comunal, però hi si surten les paraules Potestas i Empriu.⁴⁰ Eva Serra en l'article esmentat recorda a Assier-Andrieu, qui ens diu que *Llei Strate Llei històrica* expressa la relació d'apropiació d'una part de l'entorn natural. Dels quals els trets més evidents són, d'una banda, la submissió d'aquest entorn a una mena de tutela polític-administrativa de les potestas -comunitats- i d'altra, la seva utilització més concreta pels pobles -particular-. L'usatge manifesta l'existència d'un règim primitiu de domini públic i una mena de carta general de drets territorials de les comunitats catalanes. L'origen d'aquesta llei *ustage Strate*, és una llei que la trobem com una expressió de la voluntat del sobirà, sembla doncs una norma reial. No obstant com diu Thompson, la idea de l'origen dels drets comunals que vincula a concessions reial o feudals és falsa. La *lex loci* o el costums van recórrer a una ficció legal, perquè els usos consuetudinaris van ser obligats a estar fonamentats en alguna concessió, per tal d'evitar el perill que hom considerés que els drets d'ús fossin inherents als usufructuaris, reconèixer i limitar l'ús va ser clau per l'establiment dels comuns.⁴¹

Segons la mateixa autora, l'origen dels drets comunals ens porta a la divisió entre domini -potestas- i empriu, que ens obliga a una reflexió complexa, ja que tenim una doble possessió: la del domini i la de l'ús, en el terreny particular.

38 Serra, Eva; Béns comunals: Algunes consideracions.

39 Ibid; 12.

40 Ibid; 12

41 Thompson dins de Serra, Eva. Béns comunals. Algunes consideracions. pp. 13.

“Empriu”, en català modern designa a la vegada terra del comú i l’acció d’utilitzar una cosa. El mot llatí “*Emparamentum*” va quedar formalment alterat per la cultura legal del poble, i recorda més una formalització d’un mot català alterat que l’origen d’un mot vulgar.⁴²

Segons Jaume Dantí en el seu article “Els bens comunals a Catalunya a l’època moderna”, pel que fa a l’origen i la diversitat cal establir l’Usatge 72 “strades” mantingut en les compilacions de corts posteriors, segons la qual, “*Stradas e vies publicas, e ayguas corrent, e fonts vives, prats i pastures, selves, garrigues e rocas que són fundadas en aquesta terra són de Potestas, no que ho hajan per alou, ne ho tengan en domini, més que tots temps sien a empriu de iurs Pobles, sens tot contrast, e sens servici sabut*”.⁴³ Com assenyala també Dantí, es mantenia el precepte legal -potestas i emprius- i l’evolució social i econòmica feia variar les formes d’ús; segons com s’hagués fet el poblament i la colonització de les terres, segons si la jurisdicció era reial o senyorial, en funció de si s’havien cedit els drets a la universitat, o fins i tot en relació a l’hàbitat concentrat o dispers.

Eva Serra creu que pot haver estat escrita per una sola mà en el segle XII, però s’inspira en moltes fonts anteriors. Això sí, ressalta la cohabitació que revela entre principis de sobirania i relacions feudo-vassallàtiques.⁴⁴

Tünde Mikes, en l'article sobre les comunitats de la Vall de Ribes, exposa que el primer -possible origen- esment dels pobles de la Vall de Ribes que s'ha trobat és a les actes de la consagració d'esglésies, on hi havia un nombre important de famílies. La petició adreçada al bisbe de consagrar l'església -diu- ja ens dóna una idea de la possible consciència de grup. Són aquestes comunitats del Pirineu on Pierre Bonassie diu que hi ha fortes pràctiques de la vida col·lectiva i on la propietat indivisa de l'Església pot ser la primera forma de possessió comunitària. Aquesta organització parroquial esdevindrà amb el temps un marc civil i administratiu i sempre amb la premissa d'estar dins un marc comunitari amb solidaritat veïnal.⁴⁵

L’estudi dels comunals ens porta a situar-nos fora del dret romà i dins la naturalesa jurídica del sistema feudal, on preval la relació comunitària per sobre de la naturalesa individual. És cert que l’establiment emfiteutic és una relació individual entre un pagès i un senyor, però tot sovint hi ha

42 Dantí, Jaume. Els béns comunals a Catalunya a l’època moderna.

43 Constitucions y altres drets de Cathalunya, Barcelona, 1704, vol1, tom III, cap 1r, pag 248. Compilació feta per manament de les Corts de 1701-1702, dins de Dantí, Jaume; Els béns comunals a Catalunya a l’època moderna.

44 Serra, Eva. Béns Comunals: Algunes concideracions.

45 Mikes, Tünde. Les comunitats de muntanya de la Vall de Ribes als segles XVI-XVIII I els seus antecedents medievals.

una relació més ampla, sigui a càrrec d'una universitat, una senyoria o una unitat superior. La universitat és com una persona jurídica que actua en nom de tota la comunitat.⁴⁶ Com veiem no podem obviar les estructures emfitèutiques.

Hi havia diferents règims emfitèutics a la Catalunya Medieval el qual podem diferenciar per zones; la Catalunya vella, la Catalunya nova, la Catalunya de taifes i la Catalunya de muntanya o Pirinenca. Aquesta última zona tenia unes característiques diferencials; L'emfiteusi tal i com diu Tello –dins de Serra, Eva- es va adaptar a “les necessitats de la reproducció de tots dos règims agraris”: el de l'est, de signe individual-pagès i al de l'oest de signe comunal-senyorial.⁴⁷ Però l'emfiteusi a la zona de muntanya no existeix pràcticament o simplement no hi és.

Segons Serra, l'hibridisme, o millor dit, l'opacitat entre domini senyorial d'una banda i usos comunals de l'altra hauria de ser estudiat tant en els seus orígens i formació com en la seva evolució. Afegeix a més que la comprensió històrica del tema de les diverses menes de possessió de la terra als segles medievals i moderns en s'obliga a prescindir de les definicions jurisdiccionals dels juristes del segle XIX, perquè la realitat pot ser més complexa.⁴⁸

Pel que fa a les relacions entre la comunitat i els seus senyors, les comunitats desenvoluparen amb èxit mecanismes de control i de limitació del poder feudal. Els comuns surten de l'època baixmedieval amb tot el bagatge dels seus “privilegis, llibertats, usos i costums, escrits i no escrits ben confirmats i en vigor”.⁴⁹

Com també afirmen Bringué i M.Àngels Sanllehy⁵⁰, una definició jurídica resulta estèril i cal una d'històrica a partir de: l'estructura, la configuració territorial i institucional; l'aprofitament dels recursos pastorals, forestals i miners i agrícoles; els mercats i la complementarietat entre muntanya i pla; l'autoreproducció de les explotacions familiars i les seves jerarquies (velles, noves, cases fortes i dèbils...) i finalment el procés evolutiu i d'especialització que es produïu fins arribar la crisi després de l'entrada de capitalisme.

Els historiadors i els juristes estan d'acord que els béns comunals són imputats al comú de veïns, organitzats com un col·lectiu d'indole germànica (en la terminologia de dret privat) on cada un dels

---

46 Ibid,14

47 Ibid, 19.

48 Ibid, 18

49 Bringué i Sanllehy; Les muntanyes i els homes: una aproximació a la societat, l'economia i la història.

50 Les Muntanyes i els homes: una aproximació a la societat, l'economia i la història. Josep M. Bringué i Portella i M.Àngels Sanllehy i Sabi

seus components té un dret teòric de propietat, impossible de fer efectiu, al no poder demanar la divisió del patrimoni ni alienar la seva participació. És una propietat de mancomú, no pas indivisa a l'estil romà. És un concepte que encaixa bé amb la teoria històrica de la formació dels patrimonis comunals per efecte d'unes cessions reials o senyorials efectuades a favor dels veïns, concebuts com un tot.⁵¹

Aquestes comunitats es presenten en conjunt com una unitat corporativa i els titulars dels poders públics són els representants d'una persona col·lectiva. Al llarg dels segles XII i XIII les comunitats regulen l'ús dels recursos naturals i fixant límits i les seves representacions informals, esdeven formals.⁵²

La repoblació de nous territoris a la Catalunya nova a partir del XII representar un revifament dels drets comunals a favor dels pobles. En les cartes de població i franquesa es registrava, d'antuvi, la lliure concessió de prats, muntanyes, aigües... a favor dels nouvinguts, al costat de l'assignació individual o familiar dels habitatges de les terres de conreu-generalment sense cap contraprestació pecuniària - N'és un bon exemple la carta de població de Lleida de 1150-.⁵³

Seguint amb aquesta línia el segle XII hi ha la Querimònia, un document que va ser atorgat pel rei des de Lleida el 23 d'agost de 1313, en què es recullen determinats drets consuetudinaris acceptats o modificats pel monarca. Aquest document només ens serveix per la Val d'Aran però és una bona font primària per explicar i entendre l'origen jurídic i històric dels comunals. La paraula querimònia⁵⁴ ve del llatí *queror*, el significat del qual és “queixar-se”, i durant l'Edat Mitjana s'utilitzava per a designar uns inventaris de greuges ocasionats a qualsevol persona i que formaven

---

51 Algunes consideracions entorn l'historiografia i la problemàtica dels béns comunals. Josep maria Font i Rius

52 Mikes, Tünde. Les comunitats de muntanya de la Vall de Ribes als segles XVI-XVIII I els seus antecedents medievals.

53 Font i Rius, Josep M. Algunes consideracions entorn l'historiografia i la problemàtica dels béns comunals-

54 Era Querimònia (en català, la Querimònia) és un privilegi concedit pel rei Jaume II d'Aragó el Just a la Vall d'Aran el 1313 i que constitueix el dret històric de l'Aran. Per tal d'afermar el domini de la vall el rei en Jaume II d'Aragó el Just va ordenar compilar per escrit els Usatges i Costums del dret consuetudinari aranès, i a la vegada recompensà els aranesos concedint-los franqueses i privilegis. Amb la Querimònia es confirmaren i es concediren: la lliure i franca possessió pels aranesos de llurs muntanyes sense servitud reial, subvenció, precari, vegueriment ni absolució de domini, amb la llibertat dels pasturatges extensiva als prats i camps no fitats el lliure aprofitament dels boscs el lliure aprofitament de l'aigua, tant per a regar com per a moure molins. la llibertat de pescar i de caçar l'exempció de tot dret de barra: (pagament alguns passos) l'obligació per part del rei de mantenir-los si havien de formar part d'una campanya militar de més d'un dia reconeixement del règim econòmic familiar tradicional de la conivença i el retracte gentilici dit torneria Concessió de franquesa per censals, donacions, dots, successions, i d'altres Concessió de llibertat de tota servitud reial, càrrega, imposició A canvi, els aranesos acceptaven el pagament d'un únic tribut al rei per veí, el Galin Reiau, consistent en una mida o sester de blat l'any per tal com equivalia a un galin o setena part d'una quartera aranesa. Dins de Enciclopedia.cat.

part dels processos judicials. Els privilegis eren disposicions del rei o del lloctinent pels quals derogava parcialment el dret comú en benefici de qualsevol persona, comunitat o estament. En aquest cas la Querimònia va significar pels habitants d'Aran l'aprofitament comunitari de "*les seves terres, vinyes, cases, horts, fruiters, aigües, molins, pesa, caça, regadius, aprofitaments forestals i pastures completament lliures. El rei tan sols es reservar el dret a percebre un gelin de blat anual per casa*".⁵⁵

De les petites formacions més rudimentàries es van entrelligant un seguit de documents i actes que donen legitimitat i poder a aquestes comunitats, per exemple, la Vall de Ribes esdevé carrer de Barcelona i d'aquesta manera jurisdiccionalment serà de la corona, debilitant el poder nobiliari. Des del segle XIII, els privilegis estan adreçats al conjunt de la vall, però els privilegis més amplis seran demandats i confirmats en el 1458, en plena guerra civil catalana.⁵⁶

El règim comunal de cada terme municipal, sota la direcció de la universitat respectiva, va quedar regulat amb tot detall. Per exemple, un aranès, tal i com diu Gómez,⁵⁷ que deixava el poble on havia nascut i es traslladava a un altre, dins de la Vall, no podia fer ús de les muntanyes, ni dels boscos, ni dels terrenys comunals de la vila on havia nascut i d'on se n'havia anat, ni fer pasturar els seus ramats, ni regar l'herba, ni talar fusta, ni explotar terres noves, fins que no visqui o fixi la seva residència.

Per entendre millor les lleis que regulaven aquestes comunitats cal veure que no hi ha un corpus normatiu, sinó que són drets, facultats, usos i costums que s'han d'anar espigolant en la documentació. Són les normes consuetudinàries sobre pastures en les terres particulars de les cases, el *ius pascendi*. Les comunitats controlen la rotació dels camps oberts, any per altre; decideixen quina *bannida, bandada o cultia* s'ha de cultivar obligatòriament per totes les cases i quina s'ha de deixar en guaret; posen a la venda, impel·lides per la necessitat, el dret a tancar "amb tanca de bestiar gros" a un terra i/o un prat, obligant-se a deixar pasturar en aquella peça de terra (convertit en un vedat) i organitzen pastures comunals. Aquest dret o costum no sempre és present en els documents, perquè és quotidià; el trobem quan neix un conflicte.⁵⁸

Hi ha el dret de les cases que gaudeixen de la condició de veí a "bosquejar, llenyar, fullar, herbejar", o "llenyar, tair, fer fusta, fulla y totes les demás coses que per son us y lo de sa casa tinga

---

55 Gómez, Maria Pau. Drets e Ordenacions de la Vall d'Aran.

56 Mikes, Tünde. Les comunitats de muntanya de la Vall de Ribes als segles XVI-XVIII I els seus antecedents medievals.

57 Gómez, Maria Pau. Drets e Ordenacions de la Vall d'Aran

58 Bringué, Josep M. Comunitats en Franc Alou. EL Pallars Sobirà, segles XV-XVIII.

menester". És un dret diferent al de la *fusta de negoci*, és a dir, la venda comunal de partides boscoses mitjançant l'arrendament. O la pràctica i el costum relatiu a l'ús de les terres de conreu temporal, les *boïgues*.⁵⁹

A les muntanyes hi tenim la normativa sobre les pastures de les herbes de les terres comunals i de les muntanyes estiuenques (les normes d'entrada de bestiar i del pasturatge; el control de l'arribada i la sortida de les ramades i el nombre de caps de bestiar permesos; la divisió de les muntanyes en *muntanyes i baixants*; les zones i llocs per *bogues*, per *abeurar*, per *ajaillar*, *apletar*, *fer l'orri*, *fer els cortals*,...les *solanes* i els *pastius*, l'arrendament de les muntanyes...)

El *conlloc* és el dret a portar bestiar foraster dins el terme. Les muntanyes, però, s'acostumaven d'arrendar a un únic comprador i fins a un contingut ramader fixat pel costum. Els cònsols controlaven la pujada i la baixada del bestiar, el nombre de caps pasturant, els pagaments...⁶⁰

Tot aquest entramat normatiu es basa en el costum i no en el fet escrit no servia de res si les comunitats no disposessin d'un altre pilar fonamental: la capacitat de manar, prohibir, vedar i castigar els infractors, siguin veïns o siguin estrangers. Una capacitat de sancionar exercida lliurement, sense intervenció, de cap mena, del senyor fins a la suma de cinc sous. No hi ha dret, facultat, ús o costum que no vagi acompanyat de la seva corresponent pena expressada en el pagament d'un ban i/o tales i en la possibilitat de fer penyorament. Ho trobem ben especificat en les concòrdies. Segons l'autor, és la base de l'exercici d'una veritable jurisdicció, una apropiació, per part de les comunitats, de parcel·les de jurisdicció, una apropiació, per part de les comunitats, de parcel·les de jurisdicció civil.⁶¹

Seguin les paraules de Bringué a «Comunitat de Fanc Alou...» Les comunitats havien desenvolupat, potser a partir de la primigènia condició comtal de tot el territori, mecanismes de contrapoder pagès que delimitaven l'exercici de les jurisdiccions senyoriales. Aquestes comunitats fan servir mecanismes jurídics per resoldre situacions com els bans, les concòrdies, com també desenvolupen una fiscalitat pròpia, la taxació de les manutencions: blat, carn, vi, oli... Mantenen, a més, fins a la Nova Planta, una independència d'acció amb una llibertat de reunió i de decisió sense la presència ni intervenció dels oficials generals. Disposen així d'unes institucions pròpies de poder: com serien en el cas del Pallars els consells del comú s'afegeixen les Vistes Generals de la comunitat de la vall,

---

59 Ibid, 70

60 Ibid, 70

61 Ibid, 71

el Bons Consell o de Vint-i-quatre i els tres o quatre Braços de Cort. Disposen també del dret i la capacitat de pactar amb les valls veïnes (patzeries). Mantenen fins a la fi del XVIII els judicis verbals en front dels escrits; la figura del raonador que defensa l'acusat, vetllava pel compliment dels costums de la terra i mitigava les penes (encara el trobem el segle XVII); les limitacions als empresonaments; el manteniment de les sentències arbitrals i concòrdies sense intervenció de jutge...I el que és més important: la coparticipació dels braços de Cort en l'administració de la justícia civil i criminal. Al segle XVI-XVII les comunitats del marquesat de Pallars apareixen en les cerimònies de preses de possessió com a coparticipants: actuen en pla d'igualtat, exigeixen al nou duc el jurament de privilegis i llibertats abans de prestar-los i són el seus representants els que li lliuren la possessió del marquesat. Al segle XVIII perden protagonisme. ⁶²

No podrem acabar aquest apartat sense parlar de les concòrdies;

Les concòrdies eren mecanismes de conciliació a nivell col·lectiu. Eren pactes entre universitats per delimitar la propietat i els usos de determinats terrenys, els quals esdevenien norma de la comunitat. Conciliació i reglamentació -ambivalència- ,aquest caràcter dual el diferencia d'altres mecanismes de conciliació. El subjecte actiu -emissor- i el passiu-receptor- era la mateixa universitat per via del Conselh. Ara bé, a través d'uns representants o d'uns àrbitres. A la Val els conflictes de delimitacions territorials entre comunitats foren una competència de les pròpies universitats, però a través d'uns representants i d'uns àrbitres. En casos irreconciliables s'acudia a les instàncies judicials, cúria reial o Reial Audiència de Catalunya. ⁶³

Com diu N.Castan⁶⁴, abans d'arribar al procés judicial se seguien altres vies: una era la via de la conciliació per mitjà de la mediació, l'altre era l'actuació directa al marge de la llei i la justícia ordinària. Segons M. Àngels Sanllehy, les dues vies estan ben documentades en el cas aranès. ⁶⁵

---

62 Comunitats en Franc Alou. EL Pallars Sobirà, segles XV-XVIII. Josep M.Bringué i Portella.

63 Les concòrdies a la Val d'Aran. (s.XVI-XVIII): de la limitació de territoris a la limitació d'usos comunals. M.Àngels Sanllehy

64 Dins de Sanllehy, «Les concòrdies a la Val d'Aran...»

65 Ibid, 220.

V- Drets d'ús i aprofitaments.

Els béns comunals són aquells que són d'ús general per tots els veïns del municipi. Estem parlant essencialment de boscos, pastures, terres marjalènques i saladars, i per descomptat, l'aigua indispensable per a la subsistència i necessària per a molts conreus. La propietat comunal en algunes valls pirinenques com les valls d'Andorra o la d'Aran, ja tenen clarament definits uns terrenys i uns drets comunals des del segle XIII.⁶⁶

Bàsicament la consistència dels béns comunals rau, fonamentalment en un cos de béns rústics, que per la seva pròpia naturalesa en el marc d'una economia rural ofereixen una positiva utilitat per els veïns d'un poble com a obligat complement del conreu de la terra i la subsidència familiar. Sobre aquest béns radicats en un terme, els habitants d'un poblat hi exerceixen un dret d'aprofitament dels seus productes per a llurs necessitats individuals o familiars, mai no els utilitzen per al lucre ni la comercialització.⁶⁷

Aquests béns i aprofitaments comunals esmentats són les pastures naturals (*pascua*) així com prats conreats (*prata*), que segons assenyala Abadal⁶⁸ apareixen ben distingits en la documentació pirinenca dels primers segles medievals. Els prats tenen una importància considerable pel manteniment del bestiar, tant en la zona prepirinenca (en la forma de garrigues), com en l'alta muntanya, coberta d'herba tendra. Els boscos aportaven la llenya per generar energia calorífica i la fusta per a la construcció i reparació dels edificis i elaboració de l'utilatge rústic i agrícola. Com també certs fruits naturals com les castanyes, aglans, fages i complements per a l'alimentació del bestiar o persones. Les aigües eren l'element essencial per a la vida d'uns i altres i a més s'utilitzaven per mantenir el prats d'herbes, el regadiu d'horts i cultius industrials (lli, cànem...) i com a força motriu dels molins, sense oblidar el valor de la pesca fluvial.

Aquestes societats tenien uns mecanismes de consolidació: les patzeries i les concòrdies; amb les quals, societats de muntanya veïnes (entitats de vall, entitats supralocals i entitats locals) pactaven delimitacions territorials, atribuïen i organitzaven usos de pastura, d'abeurada, de passatge o de tala, i finalment acordaven fidelitat mútua en cas de conflicte bèl·lic. Es concertaven també emprius, és a dir, drets dels veïns d'un lloc limítrof, amb prestacions recíproques o amb compensacions a un altre indret. Hi ha una definició diferent d'empriu que es dona a societats muntanyenques comunals o a

66 Ferrer i Mallol, M.Teresa; Emprius i béns comunals a l'edat mitjana.

67 Font i Riu, Josep M. Algunes consideracions entorn l'historiografia i la problemàtica dels béns comunals.

68 Dins de Font i Riu, Josep M. Algunes consideracions entorn l'historiografia i la problemàtica dels béns comunals.

societats de règim emfitèutic. En les primeries s'identifica amb una concessió de dret d'ús dels terrenys d'una comunitat a altra. En les segones, amb el dret d'ús dels habitants en béns públics o en terres de domini senyorial. A més, en el cas del Pirineu hi havia el concepte de pertinença, que ajudava a mitigar els conflictes i enfrontaments oberts per els recursos. Hi havia un tracte especial als antics veïns, en comparació als nouvinguts o forasters d'una altra vall.⁶⁹

El sistema d'emprus és essencial per l'existència del règim comunal, ja que permetia l'accés a boscos, pastures i erms.

Hi ha una gran diversitat de béns i de drets. Les condicions que establien els pactes entre senyors i les comunitats pageses, o les ordinacions de les universitats, reflectien les limitacions que requerien sobre aquells drets, pels interessos dels qui considerava tenir-ne la propietat eminent o la jurisdicció, o per la defensa d'un aprofitament igualitari controlat pels consells del comú.⁷⁰

Jaume Dantí ens explica en el seu article «*Els béns comunals a la Catalunya moderna (segles XVI-XVIII)*» que a les zones de muntanya l'accés als comunals esdevenia fonamental. Es distingia l'ús domèstic, la dedicació a la ramaderia i l'explotació forestal. A la Val d'Aran els llibres de Capítols⁷¹ dels segles XVII i XVIII reconeixien els drets dels veïns a fer llenya i a treure fusta per a la construcció, prevenien els abusos de les tales excessives. S'establiren també les condicions per recollir fulla de falguera i herba, de manera que cada casa gaudís de les mateixes possibilitats. Els drets esmentats, així com l'aprofitament de l'aigua, eren propis de cada poble, també podien establir-se pactes entre ells. Tant la llenya com el carbó eren necessaris per escalfar-se i cuinar, així com per realitzar diferents activitats artesanals, per la construcció de cases, mobiliari i per tota mena d'estrís. També el fruits de molts arbres del bosc com els aglans, pinyons, nous, castanyes...eren bons per a la alimentació humana i animal. Els prats i garrigues a més d'herbes de pastura, oferien arbustos o herbes aprofitables per a usos artesanals, com el roldor o el margalló. També hem de tenir en comte les herbes aromàtiques, que tenien molts usos: culinaris, medicinals o de perfumeria .

Roland Viader⁷² ens recalca que l'aprofitament de recursos de l'agricultura era molt important, durant els segles XI, XII i XIII. En canvi, detecta un pes més tardà de la ramadera. Els grans ramats andorrans, d'uns 12.000 caps de bestiar el 1470, no seran fins el final d'aquesta centúria. Hi ha, per

---

69 Bringué, Josep M. i Sanllehy, M.Àngels. Les Muntanyes i els homes: una aproximació a la societat, l'economia i la història.

70 Dantí, Jaume. Els béns comunals a la Catalunya moderna.

71 Per una informació més ampla mirar capítol: Fonts documentals per l'estudi.

72 Viader Roland, dins de. Bringué, Josep M i Sanllehy, M, Àngels. Les muntanyes i el homes: Una aproximació a la societat, economia i la història.

tant, una importància creixent doncs de la ramadera, moltes vegades reforça per el control d'accés a les pastures.

Domènec Bascompta⁷³ mostra la persistència de l'agricultura com a activitat bàsica de les societats de muntanya durant l'època moderna. Podríem dir que era una activitat bàsica de les societats de subsistència de les cases. Excepcionalment a Andorra i les Vall d'Àneu durant molts anys hi ha excedents de cereals que s'exporten o no segons la necessitat que hi hagi. Allà on la climatologia, el terreny i l'orientació o permet s'agrupen els conreus –un 2% a Andorra i un 20 a un 40% en les zones més aptes del Pallars-. Terres de conreu i terres comunals no es poden separar perquè són complementaries entre elles. Els drets i usos territorials s'exerceixen sobre les terres més adients, per això cada comunitat ordena, regularitza les zones agrícoles i ramaderes i imposa penes i multes als transgressors (bans, penyoraments, tales).⁷⁴

La forma de funcionament de la gestió dels recursos la decidia la comunitat. “Aquesta controlava i organitzava els usos: Els veïns, eren usuaris sotmesos a les normes del comú. Hi havia doncs un doble joc; Veí, usuari conflueix entre l'àmbit comunal –com a membre i gestor de la comunitat- i en l'àmbit particular –cap de casa i com a tal, menava una explotació familiar individual- Per tant hi ha una dicotomia/ dualitat i alhora una simbiosis amb l'entorn, la casa i el comú, un equilibri més o menys estable”⁷⁵.

En el cas de la Val d'Aran la gestió dels béns comunals es feia col·lectivament, –com a moltes parts del Pirineu-, ara bé, el seu ús es feia de forma individual. Llevat de les pastures on s'organitzava un ramat comunal, en la resta d'aprofitaments (herba, fulla, fusta o llenya) cada veí treballava individualment.⁷⁶

Es marcaven algunes condicions que primaven l'interès comunitari pel damunt del particular, com l'obligació de contribuir en el manteniment del pastor del ramat comú i prioritzar l'ús de les pastures per davant de l'ús particular.⁷⁷

La tinguda de bestiar era un altre dret lligat a la condició de veïnatge ;Es tracta de l'assignació d'un

---

73 Ibid, 27

74 Bringué, Josep M. i Sanllehy, M, Àngels. Les muntanyes i el homes: Una aproximació a la societat, economia i la història.

75 Sanllehy, M. Àngels. (2007). Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica. Vol. 2. Tremp, Garsineu Edicions.

76 Ibid;193

77 Dantí, Jaume. Els béns comunals a Catalunya a l'època moderna.

nombre igual de caps de bestiar major i menor per cada casa, rica o pobre, per l'estiu (tinguda d'estiu) o l'hivern (tinguda d'hivern, la meitat de l'estiu). Un dret que permetia un accés per igual de totes les cases a les pastures comunals, però el patrimoni particular de cada casa oferia possibilitats i estratègies diverses per salvar l'hivern (abundància de prats, és a dir l'herba per a l'hivern, la capacitat de transhumància...) i portava de fet a una desigualtat ramadera. Les cases menys afavorides podien pal·liar-ho amb l'adquisició de bestiar propi fins al nombre de tinguda. Són les *parceries*, les *gasalles*, els *conllocs* i a altres figures menors com la *comanda*, o deixar un bestiar a *corralider*, a *palla*... La *parceria* és un contracte pel qual un propietari de bestiar cedeix a un pagès que disposa del dret de tinguda dins un terme, l'ús temporal d'un bestiar o uns bestiaris o pacta la cura i l'alimentació o la recia, a canvi d'un repartiment dels productes i del benefici de la recia; uns i altres poden anar acompanyats de pagaments en diners, per la totalitat o per part del bestiar, i de diverses formes de repartiment d'aquest benefici. D'aquí les diverses modalitats de parceria fetes a particulars o per les esglésies locals: *parceries*, *parceria plana*, *gassalla*, *gassalla plana*, *paceria a mig guany*, *mitgenca o mig a mig*, *paceria amb mota*,...⁷⁸

L'activitat ramadera tenia dues vessants: el manteniment dels ramats propis i l'arrendament de pastures a ramats transhumants. El bestiar particular s'inclouïa dins un ramat del comú, encara que amb les condicions pròpies de cada poble, que a partir d'un nombre de caps haguessin de pagar una quantitat o que no en tinguessin més que els que podien mantenir en la propietat particular. L'arrendament de les herbes sobrants comportava un ingrés per al comú. La pastura d'alta muntanya era arrendada a l'estiu a ramaders de la mateixa comarca o a grans propietaris de les zones meridionals, com podien ser els ramats del monestir de Poblet, que anaven al Pallars Sobirà⁷⁹

L'exercici del dret de poder entrar en terres particulars per pasturar els rostolls completava les possibilitats de mantenir els ramats, sobretot en les àrees amb poques terres comunals i destinades exclusivament al bestiar. Aquest ús, però, generava conflictes tal i com es feia constar en les corts de Montsó de 1585, on es va decidir que els pobres no podien entrar als camps a espigular fins tres dies després d'haver tret les garbes, de la mateixa manera que no ho podia fer el bestiar, per tal d'evitar abusos que s'havien comés al Rosselló, la Cerdanya i al voltant de grans poblacions. Aquest dret també es feia extensiu als prats, prohibint l'entrada durant el període de creixement de l'herba fins que era dallada i en alguns casos fins al redall a finals de setembre. ES coneguda la

78 Bringué, Josep M. Comunitats en Franc Alou. El Pallars Sobirà, segles XV-XVIII.

79 Dantí, Jaume. Els bens comunals a Catalunya a l'època moderna.

resistència dels particulars a l'esmentat dret, sobretot quan afectava a vinyes i oliveres, fins assolir el privilegi de tancament.⁸⁰

A a les valls pirinenques, on hi havia prats excel·lents per a les pastures d'estiu i on la vida econòmica se centrava en la ramaderia, els seus habitants hi tenien reconeguts des d'antic drets de pastura i drets de dallar herba i d'estendre-la per assecar-la, a fi de tenir-la per al bestiar establert a l'hivern. Els drets de pastura no eren iguals a cada vall. A la Vall de Ribes, els veïns podien tenir deveses a les terres pròpies, on podien pasturar el bestiar sense autorització del monarca o dels seus oficials (drets confirmats per Jaume I) Però per l'empriu de les pastures dels ports i els prats de domini públic, havien de pagar un impost anual al rei. El privilegi els permetia d'impedir l'entrada de bestiar forester, llevat d'aquell que hagués pagat per pasturar al monarca.⁸¹

A les Valls d'Andorra, a més dels emprius als termes propis, també tenien emprius a les valls veïnes. El 1280, el bisbe d'Urgell, Pere d'Urtx, els concedí l'empriu de la muntanya de Vallcivera (Llés, Cerdanya) amb la condició de donar-li cada any per Sant Cristòfor un pernil que valgués tres sous melgoresos. Així doncs, podien pasturar el bestiar gros i menut a la Vallcivera, sense perjudici dels habitants de dita vall que també tenien emprius. Sembla que l'espapi que disposaven els andorrans per a les pastures no era suficient, ja que també sorgiren conflictes entre diverses parròquies.⁸² Segons Ferrer i Mallol, a la Vall d'Aran vivien millor perquè els veïns tenien l'empriu franc del bosc i de les pastures, però mantingueren llargs litigis amb els veïns de les Valls d'Aneu.

L'increment de la població i la necessitat d'assegurar llenya, fusta, carbó, pasturatges i caça per als veïns de cada municipi aconsellà a moltes poblacions d'habilitar en alguna partida del terme un territori on tots els veïns poguessin gaudir d'aquells subministraments per a l'ús domèstic i on ningú més tingués accés sense autorització. D'aquí vingué el nom de devesa o vedat. Hi ha notícies de creació i aprovació de deveses a favor de diverses poblacions al llarg dels segles XIII, XIV i XV per part de diferents autoritats: el rei o bé els nobles, els ordres militars i altres senyors en llurs dominis, ja que en un principi ni els municipis i encara menys un particular podien decidir ells mateixos una

---

80 Ibid, 100.

81 Mallol Ferrer, M.Teresa; Emprius i béns comunals a l'edat mitjana.

82 Ibid; 50

cosa que afectava a l'ordenació d'un territori i que podia afectar a tercers.⁸³

En aquest marc cal valorar el paper dels privilegis , com a reconeixement dels drets confirmats en les potestats. Aconseguits⁸⁴ i mantinguts a vegades amb gran dificultat, asseguraven la subsistència econòmica d'aquestes comunitats, tot garantint aprofitaments i intercanvis comercials⁸⁵. El fet de la dependència senyorial o reial no sempre configurà unes relacions i un grau de pressió econòmica reials, com a la Val d'Aran, la Vall de Ribes o el vescomtat de Castellbò a partir del segle XV, o de comunitats senyorials com el comtat-marquesat de Pallars i altres senyories, sense oblidar el cas peculiar d'Andorra, de jurisdicció compartida. No sempre, però, la pertinença a una senyoria reial garantia unes condicions millors, especialment quan els oficials reials invocaven les regalies sobre mines, boscos o aigües; aleshores, el pacte feudal enfront del rei podia assegurar en front del rei condicions millors.

---

83 Mallol Ferrer, M.Teresa; Emprius i béns comunals a l'edat mitjana.

84 Gómez, Maria Pau (2007) DRETS E ORDENACIONS DE LA VAL D'ARAN "El document conegut com a Querimòmia va ser atorgat pel rei des de Lleida el 23 d'agost de 1313 i s'hi recullen determinats drets consuetudinaris acceptats o modificats pel monarca. Els aranesos hauran les seves terres, vinyes, cases, horts , fruiters, aigües, molins, pesa, caça, regadius, aprofitaments forestals i pastures completament lliures. El rei tan sols es reservar el dret a percebre un gelin de blat anual per casa.(...) A a partir d'aquí els aranesos se'n procuraren la confirmació dels reis successors."

85 Bringué, Josep M. i Sanllehy, M.Àngels. Les Muntanyes i els homes: una aproximació a la societat, l'economia i la història.

VI-La conflictivitat entorn els comunals.

Aquest apartat tal i com el seu nom indica, exposarà el tema de la conflictivitat entorn l'ús i aprofitament del recursos comunals, com també de la seva privatització, penetració de l'individualisme agrari i la descomunilització.

Quan parlem de descomunilització ens referim a la desarticulació o desfeta del règim comunal.

La historiografia tradicional a tendit a classificar com a crisis de la comunitat rural al conjunt de transformacions que durant el segle XVII i XIX la porten a una situació autàrquica, estàtica i tancada⁸⁶. Així en aquest capítol veurem si l'individualisme agrari penetrà o no. Si realment va privatitzar els espais i progressivament desmantellament el dret consuetudinari. Aquestes teories responen a la lògica de les teories de la propietat de la nova Economia Institucionalista, conjuntament amb la teoria de G.Hardin sobre la tragèdia dels comunals i el dilema del presoner (entre altres). Les noves teories revisionistes oposades aquestes tesis intentaran demostrar una especificat del comuns en el Pirineu Català.

Quan estudiem el tema de la conflictivitat – problemàtica ordinària- cal pensar que el conflicte reflectia les relacions entre comunitats i entre aquestes i les cases; els canvis en aquestes relacions provocaven els enfrontaments i en definitiva, la reiteració s'explicava perquè era el mecanisme habitual per delimitar i adequar en cada moment aquelles relacions.

Els conflictes no implicaven necessàriament violència. La documentació mostra els mecanismes jurídics, els usos i els costums que servien a les comunitats per relacionar-se entre si i amb les seves cases. Els emprius regulaven l'ús dels termes propis i circumveïns; les patzeries que permetien establir pactes de pau, comercials, d'exploració de pastures, relacions polítiques...entre valls veïnes. Els bans, els penyoraments, i les tales, les concòrdies com a mecanisme de pacificació i actuació de les relacions; la condició de veí –lligat a uns drets, com el dret a participar en el consell- i la divisió jurídiques entre focs i ajudants...⁸⁷

Estem davant una conflictivitat amb una doble vessant, interna i externa.

-Vessant interna; tenim enfrontaments d'habitants i foresters amb el govern local. Les desigualtats patrimonials i polítiques perpetuaven el poder d'unes determinades famílies, no només de les més riques sinó aquelles que tenen més capacitat de integrar xarxes de parentiu i clientelars.

86 Bonales. Jacinto. Individualismo agrícola y comunidad rural en el Pirineo catalán y Andorra (siglosXVIII-XX).

87 M.Bringué, Josep. Comunitats en Franc Alou. EL Pallars Sobirà, segles XV-XVIII.

-Vessant externa; La litigitació treu a la llum les disputes en defensa del territori, de l'autonomia de govern comunal, dels privilegis fiscals, comercials i jurisdiccionals conquerits per la universitat. Els diferents grups socials interns es redistribuïen fen cohesió i fen front a les poblacions veïnes, amb les senyories i d'altres rendistes.⁸⁸

Les diferents disputes sorgeixen per qüestions de frontera entre comunitats veïnes, uns límits sempre imprecisos. La separació dels termes ha de conviure amb l'explotació compartida dels comunals. La superposició d'estructures territorials, jurisdiccionals i drets consuetudinaris dona lloc a litigis de frontera provocada per l'entrada de ramats. A l'interior de la comunitat rural, la conflictivitat s'originava entorn dels diferents grups d'habitants: emfiteutes rics, masovers i camperols pobres, alhora per la divisió de la col·lectivitat entre sotmesos al fisc comunal i els privilegiats. També hi haurà enfrontaments entre el govern local i els grans ramaders, monestirs, senyors i propietaris absentistes.⁸⁹

Aquestes qüestions que generaven conflictes durant molts segles es resolien mitjançant un instrument jurídic anomenat concòrdia: una concòrdia era sempre la intenció d'arribar algun acord davant una situació de conflicte. Podia ser per motius varis com la delimitacions de terrenys, la col·locació de fites o creus que assenyalaven els límits, als aprofitaments o usos permesos, a la situació dels passatges,...⁹⁰

La concòrdia és un instrument usual en la definició territorial de les comunitats muntanyenques.⁹¹ En tenim molts exemples i denominacions com definicions i classificacions. Les peculiaritats que presenten a cada territori i a cada època fan que els autors emfatitzin amb uns aspectes o uns altres, la qual cosa pot portar confusions.

M.Àngels Sanllehy⁹² ens analitza l'evolució, on ens mostra -a traves de les concòrdies que en el pas del temps -XVI, XVII i XVIII- hi ha una progressiva disminució de les preocupacions territorials i alhora un augment de les qüestions d'aprofitaments i per tant, d'exercici de drets comunals.

Un cop fixades les delimitacions -segle XVI- l'interès se centrà en fixar les pràctiques ramaderes i

---

88 Olivares i Periu, Jordi. La conflictivitat entorn dels bens i usos comunals.

89 Olivares i Periu, Jordi. La conflictivitat entorn dels bens i usos comunals.

90 Sanllehy, M.Àngels. Les concòrdies a la Val d'Aran. (s.XVI-XVIII): de la limitació de territoris a la limitació d'usos comunals.

91 Nikolaus Grass dins de les concòrdies a la Val d'Aran.(s.XVI-XVIII) pp.220

92 Sanllehy, M. Àngels. Les concòrdies a la Val d'Aran, (s.XVI-XVIII): de la delimitació de territoris a la limitació d'usos comunals.

agrícoles que tendien a infringir les esmentades delimitacions -segle XVII i XVIII.

En el cas del Pallars Sobirà Josep Bringué al llarg de la seva recerca⁹³ al a trobat quatre tipus de conflicte:

1. Una lluita constant de les comunitats per l'ocupació i l'apropiació del termes ròncecs nascuts amb la crisi baixmedieval per obtenir noves zones de conreu, les pastures, fusta ... En alguns casos afecta a més d'una comunitat veïna. En d'altres casos és l'apropiació de veritables valls rònegues. És el cas de la Ribalera: pastures, boscos i zones de conreu li foren diputades per Tírvia, Coma de Burg a la vila i vall de Castellbò des del segle XV fins el XIX.
2. Una explotació constant de les principals riqueses naturals i la conflictivitat derivada d'ella: fusta, pastures, ferro, la sal de Gerri i Moreres, la pissarra... Un cas simptomàtic és el de la Vallferrera: Boscos (carbó) i mineral de ferro eren de les comunitats per un franc alo fonamentat en el costum. A partir de 1665 el rei estableix les mines als Castellarnau i el 1695 els hi concedeix la privativa. Des d'aquell instant sobrí un període en el qual els Castellarnau controlaven les mines i les comunitats els boscos. Etapes de col.laboració (1755 i des de 1765 fins el 1796) s'entrecreeuen amb etapes d'enfrontaments i amb aspiracions d'una vall molt endeutada de crear uns boscos comuns a tota la vall i una farga comunal.
3. L'endeutament creixent a partir de la guerra 1640/59. Hi ha una etapa anterior a la guerra on les comunitats s'enfrontaren a les caresties de blat i altres contratemps com els censals que acostumen a repartir-e entre les cases. Ja hi havia endeutament però és baix. Les forces externes com; els allotjaments i els repartiments de les despeses de manteniment de soldats del rei des de 1652/59; les imposicions monetàries i el cadastre imposat pel rei; les conseqüències de les dues guerres; i la derrota judicial de les comunitats del marquesat de Pallars enfront del duc de Cardona i els Medinaceli en qüestió de rendes....tot disparar el nivell de l'endeutament fins a desestabilitzar les comunitats i provocar forts moviments migratoris.
4. La conflictivitat anti senyorial: defensant les llibertats, els privilegis, el control de les rendes senyorials i les condicions favorables a les comunitats en la talla, quístia o fogatge. I contra la corona: oposant-se als allotjaments, al cadastre, a les capbrevacions de les aigües, a la

---

93 Comunitats en Franc Alou. EL Pallars Sobirà, segles XV-XVIII. Josep M. Bringué i Portella.

fusta del rei o a les concessions de tancaments de terres, per part dels oficials reials, sense autorització de les comunitats

Pledejar fou una de les causes més importants de l'endeutament de les comunitats rurals i vilatanes, i en conseqüència, de l'increment de la fiscalitat directe sobre les famílies pageses. La litigació havia entrat a formar part de la cultura pagesa i sostenir una causa a l'audiència podia durar dècades, podia ser un component intergeneracional. Pledejar s'inseria en la cultura pagesa i en les estratègies de resistència, com una forma específica de contestació i ensems, de legitimació del conjunt de manifestacions passives i violentes. L'evocació d'una causa per a la Real Audiència significava la inhibició immediata de qualsevol altra tribunal inferior, reial o baronial, i la suspensió dels procediments engegats. L'inici d'un plet era un instrument que en si mateix ja modificava el curs del conflicte. En el segle XVII els litigis es refereixen als drets d'entrada dels ramats en els camps oberts; a l'explotació regulada de les aigües i la conservació de les construccions de regatge.⁹⁴

Com ja s'ha avançat al principi del capítol cal prestar atenció a les transformacions demogràfiques i del camp català del segle XVIII, trobem la rompuda de terres i disminució dels comunals en favor de l'explotació privada. L'analitzi de la reducció dels comunals ha de tenir en comte diferents aspectes; les iniciatives particulars de desfer-se dels drets que limitaven el control de la seva propietat, utilitzant bans i que acaben amb els privilegis dels tancaments. Com la utilització de les comunitats de les terres per fer front al fort endeutament que patien, sobre tot el a partir del XVII.⁹⁵ Les peticions de tancaments terres segons Jaume Dantí comencen a ser importants al 1580, hi ha algun precedent com el de Tagamanent a l'any 1508.

El llibre «*firmarum et obligationem*» de la Reial Audiència de Catalunya dipositada a l'arxiu de la Corona d'Aragó a sigut estudiat per Lluís Serrano⁹⁶. Aquest llibre en qüestió es caracteritza per ser un registre sistemàtic dels bans concedits, d'ordres i addictes governamentals. Els bans un cop publicats certifiquen el tancament mitjançant la prohibició d'entrar en elles. Així els veïns veieren reduïts els seus drets més antics i heretats emprius i altres drets d'ús.

A Catalunya abans dels canvis jurídics i polítics del liberalisme del segle XIX, el ban serà el mètode

94 Olivares i Peri, Jordi. La conflictivitat entorn dels bens i usos comunals.

95 Dantí, Jaume. Els béns comunals a Catalunya a l'època moderna.

96 Serrano, Lluís. d'Individualismo agrario y desigualdad sociales en la Catalunya del siglo XIX. Un estudio a través de los bandos de la Real Audinecia.

per el tancament de terres. Els tancaments foren menys nombrosos i més localitzats, lluny del Pirineu, al voltant de Barcelona. Al segle XVIII la intendència concedia llicències arreu del Principat. A la Vall d'Aran els tancaments eren també acceptats i fins i tot promoguts pels consells, així alguns prats prenien la condició de privilegiats. Si els consells es resistien es podia recórrer al poder reial. L'augment de les terres de conreu, en relació al creixement demogràfic va ser una causa important de la disminució dels comunals. Tot in que el segle XVIII fou el període més intens d'extensió dels conreus, també en segle XVI i amb menys mesura el XVII.⁹⁷

Al Pallars segons Bringué, qualsevol veí podia artigar al segle XVI sota el control del comú. La venda de terres ermes a la Val d'Aran que es venen el segle XVIII, es podien adquirir a un preu no massa elevat, els compraven els veïns, sobretot afillats, però especialment els arrendataris de monopolis. Al Pallars en el segle XVIII en canvi es feien repartiments de petites parcel·les entre els veïns, anomenades «assorts», mitjançant establiment o simple acord, alhora que també es venien trossos de terres i pastures que afavorien a la diferenciació interna i l'entrada de ramaders forans.⁹⁸

També al llarg del segle XVIII l'increment dels cabana ramadera a les localitats del Pirineu en mans d'algunes cases provocaren conflictes entre grans ramaders -grans cases- i petites cases, aquestes últimes degut a la gran demanda de pastures a l'estiu agafaren ramats en arrendament (conlloc) o en parceria, portant el conflicte a un altre nivell; enfrontament entre comunitats per els emprius de pastures. Aquest augment dels ramats portar a una situació de crisi de recursos on les diferents parts de la comunitat negociaren la solució. Imposant-se les cases grans; limiten el nombre de caps de bestiar (tinguda), es prohibeix el pastoreig a l'estiu i el conlloc. Tot això significar una limitació de recursos de les cases petites, tornant-se dependents del gran ramader local per l'obtenció d'un salari com a jornalers.⁹⁹

Com em vist la negociació col·lectiva genera les normes d'aprofitaments dels recursos i com una dinàmica constant que cal redefinir els drets de propietat. Les vendes i concessions de drets són només una solució, un mal menor, que serveix per obtenir recursos financers que permeten la reproducció del sistema comunitari. Com les universitats de Pirineu que al segle XVIII i principis del XIX tenen ja un endeutament molt important. Augmentaran la seva fiscalitat com també les necessitats militars per la defensa, degut a l'augment de conflictes que arriben als tribunals enfront els senyors i sobretot contra altres comunitats veïnes.¹⁰⁰

---

97 Ibid, 3

98 Dantí, Jaume. Els béns comunals a Catalunya a l'època moderna.

99 Bonales Jacinto. Individualismo agrícola y comunidad rural en el Pirineo catalán y Andorra (siglosXVIII-XX).

100 Ibid,157

Al principi del tema s'ha esmentat de l'existència de noves línies de recerca; Jacinto Bonales en la seva obra «*Individualismo agrícola y comunidad rural en el Pirineo Catalán y Andorra (siglos XVIII-XX)*» descriu com la co-integració econòmica i institucional dels comuns es mostrar en lluita per la defensa de la possessió col·lectiva de béns i en l'adaptació de les institucions comunitàries en front de les diferents embastides externes i internes.¹⁰¹

Trobem exclusió de l'ús dels recursos per part dels veïns -no és exclusiu del Pirineu- en quatre situacions: usurpacions, repartiments i vendes d'espais comunals, i els tancaments. Bonales afirma que les dinàmiques internes pròpies de les comunitats del Pirineu provoca que no poguem parlar d'usurpacions -terme liberal de la segona meitat del XIX-. A l'alt Pirineu es dona un control absolut dels diferents drets de propietat per part de les comunitats rurals, de tal manera que qualsevol intent de privatització ha de passar per la negociació del col·lectiu i per tant el resultat no pot ser considerat usurpació sinó pacte.¹⁰²

Els repartiments dels béns de titularitat són pràcticament inexistents a l'Alt Pirineu -només trobem documentats repartiments per aprofitament, no de propietat-. La majoria de vendes de propietats comunals es donen tant en el segle XVIII com en el XIX responen, com també els tancaments, a la necessitat de cobrir el fort endeutament.¹⁰³

Els tancaments de terres no sempre estan relacionats amb el el capitalisme sinó que tot sovint són provocats pels veïns, els majors propietaris de cada comunitat intentaran tancar els seus camps. Aconseguint l'exclusivitat de les segones herbes i alhora mantenir els prats del comú per poder-ne fer ús. Així els grans propietaris rendibilitzaran els camps oberts a través del cobrament per fertilitzar els camps, i els petits propietaris utilitzaran la seva capacitat política per regular els aprofitaments i anul·lar els excessos, solució adoptada per diferents comunitats els segles XVI i XVIII.¹⁰⁴

A nivell extern els intents dels senyors jurisdiccionals per destruir el règim comunitari imperant al Pirineu no aconseguir aflorar, lluny d'això els intents provocaren major cohesió de les universitats.

I tampoc les lleis del segle XIX desamortitzadores no provocaren una acceleració del desmantellament de les comunitats ja que en la seva gran majoria no foren incloses -per ignorància

---

101 Ibid, 150

102 Ibid, 150

103 Ibid, 151

104 Ibid, 155

de l'administració o per declarar-se MUP¹⁰⁵ (*Montes de utilidad pública*)-. Les terres que sortiran a subhasta podran ser adquirides per els veïns mitjançant societats veïnals.¹⁰⁶

Seguin amb la idees de J.Bonales la desamortització en el Pirineu no provocar la privatització dels espais anteriorment del comú, la gestió continuarà sota normes comunitàries, alhora que surten mecanismes de co-integració institucional. Ara bé la consolidació de la propietat individual i considerat com a públiques les col·lectives, provocarà la desaparició del principal mecanisme de regeneració econòmica i social, el no retorn de les terres col·lectives. (És un dels factors que estimularà el despoblament al Pirineu).¹⁰⁷

---

105 Segons Bonales, A la Val d'Aran la desamortització de comunals és pràcticament nula, un total del 91% de *Montes de Utilidad Pública*. A l'Alta Ribagorça amb un 74,2%. Al Pallars tot i les conquestes del Duc de Medinaceli es manté el 88,3% de superfície pública entre MUP, comunals i muntanyes de societats veïnals com Àneu, Cardós, Vallferrera, Espot...

106 Ibid, 159

107 Ibid, 160

VII- Les Fonts documentals per l'estudi dels Comunals al Pirineu.

La recerca i l'anàlisi crític de les fonts històriques utilitzades per l'estudi del tema comunal en un determinat espai i en el seu conjunt és una tasca difícil: una part substancial de les fonts històriques usades per a l'estudi dels béns i aprofitaments col·lectius és comuna al conjunt del territori català.¹⁰⁸ Com ja s'ha explicat en el primer apartat anomenat «Reflexions i consideracions entorn a l'estudi dels comunals», Catalunya és plena de formules d'aprofitaments col·lectius i a més, per acabar-ho d'adobar, és també molt muntanyosa. Per tant haurem d'escrutar i seleccionar molt bé les fonts usades i ser capaços molts cops d'anar més enllà a l'hora de plantejar preguntes.

Una recerca sobre els comunals al Pirineu es bo iniciar-la en els arxius locals o municipals. Entre les fonts dels arxius municipals destacarem els capítols, les concòrdies, les patzeries, els afillaments, els arrendaments de recursos, d'abastaments i de serveis, les vendes de terres comunals, la concessió de prats privilegiats, els rescats de quintos i les conductes.

Llibres de Capítols: Els capítols eren acords o ordinacions dels consells de les universitats i del terçons¹⁰⁹. Reglamentaven tota la gestió i accions que concernien a la vida comunitària. Les ordinacions responien a l'interès d'elevat els acords a categoria de norma, donar-los validesa legal i fixar-los. Són una font molt diversa segons els indrets, fins i tot dins la mateixa vall. Cal dir que a la majoria de pobles, el Llibre de capítols es sistematitzà en una nova compilació, anomenada el Llibre nou, en oposició al Llibre vell. Estan desordenats des del punt de vista temàtic i també cronològic i hi figuren molts cops capítols no vigents (anul·lats i ratllats). El llibre nou ens aporta informació d'una època, la de la seva compilació, on hi ha tot el corpus legal de la comunitat, però el Llibre vell ofereix molt més; informa quan fou feta aquella norma, quines altres normes hi són fixades i quina oposició provocà el manament. Ens permet saber quantes reunions s'efectuaren en el decurs d'un any, quants veïns hi assistiren, a quines èpoques es dictaven més capítols, quins tipus de normes dominaven a cada període de l'any, quines foren les dates d'aprovació de canvis radicals, quan s'incrementaven les penes per faltes, quan dominaven manaments sobre el bosc, el tancament de terres...Després de buidar un Llibre de capítols de qualsevol poble, es dibuixen els elements més importants d'aquella comunitat.¹¹⁰

108 Vicedo Rius, Enric. Les Fonts històriques i l'anàlisi dels béns i usos comunals a la Catalunya occidental.

109 Un terçó és una divisió geogràfica pròpia de la Val d'Aran. Va ser inclosa a la concessió de la Querimònia el 1313, fins a l'abolició el 1834.

110 Sanllehy, M.Àngels. Una aproximació a les fonts documentals sobre una comunitat de muntanya essencialment

Els capítols són la demostració de l'autonomia comunitària. Il·lustren l'exercici per part del *conselh* del *ius statuendi* o dret de normativitzar i dels *ius edicendi* o dret d'executar els manaments. Són un reflex molt precís -potser el que més- de la vida comunitària i la seva lectura s'ha de fer des de molts prismes, no només què diu el capítol, sinó quan ho diu, què ha dit el capítol anterior sobre el mateix tema, en quins termes i en quin moment s'ha modificat i què diuen els capítols col·laterals. Establir comparacions amb els capítols d'altres llocs ens permetrà determinar les fases conjunturals i els períodes de canvis estructurals. Paral·lelament cal avaluar el fort pes del dret consuetudinari, el paper de la llei general i la dialèctica que s'establia entre tradició i innovació. Així a través d'aquest document podrem saber el desenvolupament històric de la universitat; la formació del consell, reunions de veïns, elecció i renovació de cònsols, competències dels cònsols com seria el dret a judicar, dictar paus, dret de ban, fer visures, imposar multes i talles, l'organització del cicle agrícola i ramader amb la determinació de les partides cultivables, pastures i boscos vedats, camins, nombre de caps de bestiar per veí, formació de ramat comú, tria de pastor i torn de guàrdia de veïns; l'organització de l'aprofitament forestal, quina fusta tenia destinació comercial i quina aprofitament veïnal; el dret d'accés limitat als veïns, requisits per esdevenir veí a través de l'afillament, normes de venda de terres comunals, l'anomenada venda d'erms, molt potenciada a les darreries del segle XVIII. En resum, a través dels llibres de capítols es fan palesos els trets definidors de la comunitat, els seus mecanismes de solidaritat i les seves tensions internes.¹¹¹

L'afillament: és bàsic per l'estudi dels comunals al Pirineu. Els actes d'admissió de nous veïns generalment es troben repartits entre els llibres de capítols. El conjunt de peticions i admissions són aplicació factual de la norma dictada en els capítols on es fixaven els requisits, però cada petició comportava una casuística especial que calia valorar: l'origen de peticionari, vincles amb la comunitat -per herència o per matrimoni- temps de residència, propietats, preu i altres condicions fixades. Totes aquestes dades eren recollides a l'acta de petició per concessió d'afillament.

El seu anàlisi ajudarà a entendre el mecanisme, i com es mantenia a la pràctica el difícil equilibri recursos i població.¹¹²

Concòrdies¹¹³: Són pactes entre universitats per tal de delimitar els territoris i definir els usos

---

comunal: La Val d'Aran.

111. Una aproximació a les fonts documentals sobre una comunitat de muntanya essencialment comunal: La Val d'Aran. M.Àngels Sanllehy

112 Ibid; 41

113 Ibid; 42

pecuaris i forestals de cadascuna i els drets dels veïns de cada lloc sobre el terreny de la seva universitat o d'un limítrofa. D'abast cronològic ample, -XV fins al XVIII- la seva estructura interna també ample: constatació de l'existència d'un conflicte territorial, voluntat de solucionar-lo, nomenament d'àrbitres o mitjancers, inspecció del terreny, marcatge de fites de separació de termes, definició dels usos, usuaris i penes per infracció i finalment, voluntat de durabilitat de l'acord. Hi ha una clara evolució de les concòrdies explicada en l'apartat Marc Jurídic del present treball.¹¹⁴

Les patzeries¹¹⁵: reuneixen moltes característiques comunes: interès de conciliació, fixació de termes territorials i de dret d'ús,... però tenen una característica afegida: l'acord sobre relacions comercials i de trànsit en temps de conflicte. La importància dels intercanvis ramaders i comercials pirinencs i la pertinença a diferents sobirans era decisiva per determinar l'establiment de la patzeria. Les patzeries culminaren el segle XVI, però encara a finals de segle XVIII algunes comunitats, com el terçó de Pujòlo, ratificaven anualment aquests pactes amb les comunitats frontereres.

El dret de destret: El destret era un dret, derivat de la possessió del ban, que tenia el senyor jurisdiccional de jutjar i de castigar, d'exercir una força o violència sobre els seus vassalls.¹¹⁶ Ens serveix per l'estudi dels arrendaments i de serveis, és una figura lligada a la vida comunitària, -i no al poder feudal o baronial, en aquest cas.- es un monopoli del comunal el qual garantia l'autoreproducció comunitària. Un exemple seria la disputa el 1724 i el 1734, del dret de destret del molí entre dues universitats i dos particulars que en tenien el dret en aquell moment. La disputa ens posa ressaltar l'importància d'aquest drets de destret envers els ingressos i la seva distribució¹¹⁷

Capbreus: Eva Serra ha recalcat la importància dels capbreus per consolidar el règim senyorial català després de les guerres pageses del segle XV i de la sentència arbitral de Guadalupe.¹¹⁸ L'emfiteusi serà l'eix vertebrador de les relacions socials catalanes. El trasbalsament de tota mena de béns senyorials a les comunitats pageses serà possible mitjançant les concessions emfiteútiques. Els capbreus jugaran un paper substancial en època moderna, per el manteniment del règim senyorial i de les rendes que genera per als senyors i per conèixer les transferències de domini útil dels senyors

114 Per més informació mirar apartat, Marc Jurídic.

115. Una aproximació a les fonts documentals sobre una comunitat de muntanya essencialment comunal: La Val d'Aran. M.Àngels Sanllehy

116 Jordi Bolòs, *Diccionari de la Catalunya medieval (segles VI-XV)*, Edicions 62, Barcelona, 2000, pàg. 99

117. Una aproximació a les fonts documentals sobre una comunitat de muntanya essencialment comunal: La Val d'Aran. M.Àngels Sanllehy

118 Serra, Eva (1988): *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII*. Barcelona. Dins de *Les Fonts històriques i l'anàlisi dels béns i usos comunals a la Catalunya occidental*. Enric Vicedo Rius

a la pagesia, forns, corrals, herbes...Els establiments emfitèutics com a complement els contractes d'arrendament de drets senyorials ens permeten de perfilar amb molta més precisió que alguns capbreus, sobretot en el tema de les relacions socials envers els aprofitaments.¹¹⁹

No podem obviar les **fonts parroquials**. Les atribucions del consells sobre la parròquia eren múltiples: Per exemple, el control del patrimoni, dels serveis i redistribució del delme; Aquestes fonts parroquials ens parlen sobre l'estratificació comunitària en la vida religiosa com és la distribució de veïns als bancs de l'església, torn de les ofrenes, participació de les honres fúnebres. Comú i parròquia formaven un tot que no es pot analitzar separatament.

El llibre de baptismes, matrimonis i defuncions ens són útils per resseguir arbres genealògics d'alguna família, així com l'estratègia matrimonial i el grau d'endogàmia.

Els llibres de confraries i els testaments de pietat permeten dibuixar les formes de cohesió.

L'aspecte econòmic es pot estudiar a través dels llibres del delme, dels llibres d'arrendament de l'església i els llibres censals.

Els fons notariais apostòlics són unes fonts importants, en comparació amb els fons notariais reials. En els llibres de notari apostòlic si pot localitzar documentació referent a la majoria de cases, tal i com testaments, capítols, vendes, empenyoraments, reglamentació de dots i de deutes, inventaris...entre els llibres de notaris reials s'hi poden trobar poders de representació a procuradors per part de les universitats, inventaris de cases fortes, associacions entre veïns per defensar interessos de forma corporativa, etc.. Són, doncs, uns fons complementaries.¹²⁰

Plets i Concòrdies: El plet es presenta a l'antic règim com un element clau del joc social, permet que un determinat recurs sigui aprofitat per el senyor i un altre moment per la comunitat pagesa. En les comunitats pagesa, el plet formava part de l'estructura socioeconòmica més profunda. Aquesta documentació ens informa sobre les realitats dels teixit social. Els plets que s'originen entre comuns o entre comuns i particulars permeten conèixer, de primera mà quins són els drets comunals que gaudeixen o reivindica una comunitat.¹²¹

Així doncs trobem conflictivitat entre comunitats per l'aprofitament de recursos. S'estableixen conceptes que són cabdals per entendre la postura de les parts, com es *empriu, quod usum, quod*

---

119 Les Fonts històriques i l'anàlisi dels béns i usos comunals a la Catalunya occidental. Enric Vicedo Rius

120. Una aproximació a les fonts documentals sobre una comunitat de muntanya essencialment comunal: La Val d'Aran. M.Àngels Sanllehy

121 Les Fonts històriques i l'anàlisi dels béns i usos comunals a la Catalunya occidental. Enric Vicedo Rius

*dominium...*¹²²

Els Plets Civils omplen una llacuna important -parcialment- sobre la cúria reial aranesa. Com que mancava informació s'ha pogut suplir-ho amb l'estudi de la conflictivitat a través dels processos vistos a la Reial Audiència.¹²³

Fonts cadastrals: El caràcter estrictament fiscal de la documentació cadastral restringeix significativament la seva utilització de cara a l'estudi dels comunals. Pot servir per detectar àrees de pastura en mans del comú, encara que difícilment permet de poder esbrinar si simplement s'arrenden o també són aprofitades per la pagesia. Una altre utilitat és per esbrinar l'endeutament col·lectiu, ja sigui a partir de la venda i creació de censals morts i violaris o al creació -i possible venda a carta de gràcia o arrendament per temps limitat- d'una part de fruit.

Els canvis en la situació de l'endeutament col·lectiu durant el segle XVIII molt sovint estan registrats documentalment -amb còpies notarial- en les fitxes anuals de pagament del cadastre d'una determinada població. Per exemple; un onzè creat i controlat pel comú pot esdevenir un vintè quan es produeix el creixement econòmic del set-cents. Aquesta és una tendència força habitual, canviant el signe de l'endeutament al darrer terç del set-cents en algunes zones de la Catalunya occidental. La creació de parts de fruit que afecten un o més productes que es fan en un terme representa el pas de quelcom privat a l'àmbit col·lectiu per tal de poder fer front a les necessitats del comú.¹²⁴

Fonts de la desamortització; La documentació relativa a la desamortització informa, fonamentalment, de les terres que són considerades de propis o béns comunals que no eren aprofitades de manera comuna. Al *Boletín Oficial de la Venta de Bienes Nacionales de la Provincia de Lérida* es reproduïxen les dades. La documentació més rica, tal i com ens recorda Enric Vicedo, la trobem en la que genera la pròpia administració, localitzada a l'Arxiu Històric de Lleida o bé als municipis, arxius locals i comarcals.¹²⁵

---

122 Ibid, 109.

123 Una aproximació a les fonts documentals sobre una comunitat de muntanya essencialment comunal: La Val d'Aran. M.Àngels Sanllehy

124 Les Fonts històriques i l'anàlisi dels béns i usos comunals a la Catalunya occidental. Enric Vicedo Rius

125 Ibid; 113

VIII- Conclusió

Després de tants dies, hores i esforços, costa trobar la manera d'acabar el present estat de la qüestió. La passió i interès que ha despertat en mi aquest tema fa que no vegi la manera de posar-hi punt i final.

Tinc la sensació que encara queden molts temes a tractar i aprofundir. Segurament deu ser força habitual quedar-se amb la sensació que hi ha encara moltes coses a fer, quan afrontes un treball d'aquestes característiques. No obstant he de dir que en general estic content perquè durant aquest temps d'estudi i redacció he descobert i après molt sobre el antics comunals del nostre Pirineu i he adquirit una base per poder dedicar-hi en el futur una recerca.

A l'hora de posar-me a fer el treball m'he trobat amb varies dificultats. La primera, com organitzar i estructurar-ho. El tema dels béns comunals i aprofitaments és complex i difícil de conceptualitzar. A més, té una dimensió històrica molt amplia tant a nivell cronològic –la fundació de molts dels pobles que em tractat són anteriors a l'any mil, com és Ribes de Freser, on la documentació data del 900, Queralbs 978...¹²⁶- com cultural. Requereix de la interacció de diferents disciplines com l'antropologia, la sociologia, l'economia, el dret...per tal de poder fer un bon estudi històric des de totes les seves vessants. Per tant la capacitat de síntesis és important.

Anaven passant els dies i l'acumulació d'informació al respecte anava creixent. Paral·lelament, la confusió s'anava apoderant de mi. Calia posar ordre i separar el gra de la palla, i intentar plasmar a través de les lectures allò que és més important. En un principi la meua idea era centrar-me en aquelles tesis contràries a les organitzacions comunals -explicades a classe-, com és "*The Tragedy of the Commons*" de G.Hardin i intentar lligar-les d'alguna forma en casos reals del nostre país –a "l'estil" de Samuel Garrido¹²⁷-. Realment estava preparat per parlar d'un tema com aquest? La resposta és no, i per aquest motiu em calia fer un bon estat de la qüestió que em permetés obtenir una base per poder parlar i raonar amb coneixement de causa.

M'he trobat amb una dispersió de coneixements, ja sigui per l'extensió de l'àrea geogràfica tractada com per la poca documentació estudiada i mal repartida (cronològicament parlant) que hi ha actualment sobre els béns comunals i aprofitaments al Pirineu Català. Com ja s'ha apuntat, la

---

126 Tünder, Mikes. Ribes

127 Garrido, Amuela. Las instituciones de riego en la Espana del este. Una reflexión a la luz de la obra de Elionor Ostrom.

majoria d'estudis tracten el segle XVIII i XIX, moment en què -segons la teoria clàssica- la desaparició dels comuns respon a una necessitat històrica. Si busquem treballs i estudis d'altres segles, com el XVI, ens trobarem amb les mans pràcticament buides, ja que s'ha treballat poc, si ho comparem amb altres països com França. La meua intenció era focalitzar precisament en els segles menys estudiats i així allunyar-me un xic d'aquells debats acalorats sobre la propietat i la gestió dels recursos. En aquest sentit he intentat fer una síntesis de l'evolució i funcionament del regim comunal dins les economies de muntanya del Pirineu.

Després de fer el treball puc constatar que hi ha moltes formes d'estructures comunals, i que cadascuna té les seves particularitats. He "descobert" unes estructures col·lectives que impedièen l'entrada d'un individualisme complet (al llarg de molts segles), amb una conjunció de la gestió col·lectiva dels recursos i del món particular -no privat, terme actual-, família, casa i terres.

Aquestes formes aparentment antagòniques (l'individual i la col·lectiva) després de escriure el TFG em semblant perfectament conciliables. La col·lectivitat o voluntat del comú representada per la universitat o parròquia disposava d'un cos jurídic amb entitat pròpia; legal, política, econòmica i jurídica, que servia per atorgar identitat i cohesió aquest pobles muntanyencs. L'estudi revela l'idealisme amb que tendim a vegades al imaginar-nos aquell món col·lectiu. Les comunitats no eren igualitàries. Segurament al seu inicis les diferències no eren tan notables a l'interior de la petita societat. L'ús desigual dels recursos, l'accés particular d'alguns veïns, l'estratificació palpable en el sistema de cases i l'afillament, entre altres, ens revelen que són societats imperfectes, és a dir, humanes (no ens hauria d'estranyar). Tot i aquestes diferències, els estudis apunten a una forta capacitat del grup per mantenir a ratlla l'ambició d'algunes cases, barons i l'Església. Com hem vist, les condicions ambientals, polítiques, econòmiques...fan que hi hagi una concessió de drets sobre aigües, pastures, i boscos per part de les cases grans sobre les cases afillades més noves i petites. Aquestes cases grans, si actuessin com un *homo economicus egoista* haurien acumulat tots els drets, però eren conscients de la dependència que tenien del grup si volien sobreviure a un lloc tan inhòspit i dur com bell i idíl·lic que és l'alta muntanya.

Molt poca gent actualment coneix aquestes formes socials basades en la mancomunitat, i és per mi un repte i un honor poder difondre -sense idealismes ni enganys- que sí, una altra forma d'interacció humana és possible. Ha sigut possible al llarg de centenars d'anys. Per què no podria ser-ho en l'actualitat? No cal recórrer a societats tribals llunyanes ni a les grans teories com el

comunisme o el liberalisme. Hem tingut al costat de casa nostra aquestes societats i segurament molts de nosaltres en som descendents. A les comunitats del Pirineu no els feia falta entrar dins del mercat de treball liberal. Segurament aquest fou un dels motius pels quals era necessari frenar la seva reproducció i continuïtat. La seva llibertat radicava en la seva independència del salari.¹²⁸

Finalment, m'agradaria acabar amb unes frases d'en Pere Sala de *Tragèdia dels comunals i tragèdia dels tancaments, dilema del presoner i cooperació no altruista. Un estat de la qüestió*; “Els aprofitaments col·lectius han estat acusats de ser un sistema caòtic mancat de propietari, amb un accés obert a una multitud d'usuaris que malmeten el medi per sobrecàrrega i per una actitud competitiva derivada de la maximització del benefici individual. La tesis coneguda com a *Tragèdia dels comunals* oblida que en la majoria de règims comunitaris la propietat és clarament definida, regulada i gestionada pels òrgans de govern local. En aquest sentit, i sense excloure problemes de sostenibilitat dels recursos al sí de la gestió col·lectiva, una part de la literatura ha oposat a la *Tragèdia dels comunals* la *Tragèdia dels tancaments*, on és justament el procés de descomunaltzació, privatització i formació del mercat de treball el causant d'una fractura social per exclusió dels habituals usuaris i d'una crisi de sostenibilitat per les empentes de conreu induïdes. Aquestes idees es van basar també en el darwinisme i el liberalismes que ha tendit a sobrevalorar les relacions de competició, predació i parasitisme, tot subestimant les de cooperació, comensalisme i simbiosi”.

---

128 J.M.Neeson, dins de *Tragèdia dels comunals i tragèdia dels tancaments, dilema del presoner i cooperació no altruista. Un estat de la qüestió*.

IX-Bibliografia

- ALVARADO, JOAQUIM. (2001). “Béns i usos comunals a Agullana (segles XVII-XX)”. *Annals de l’institut d’estudis Empordanesos*, 34, 249-268.
- ALVARADO, JOAQUIM. (2005). “Les muntanyes i els homes. Societat, economia, història (segles IX-XIX). Girona, Universitat de Girona –Facultat de Lletres, 5 i 6 de novembre de 2004”. *Revista d’etnologia de Catalunya*, 26, 143-144.
- ARQUÉ, MAITE; GARCÍA. ÀNGELA I MATEU, XAVIER. (1982). “La penetració del capitalisme a les comarques de l’Alt Pirineu” a *Documents d’anàlisi geogràfica*, 1, 9-67.
- BADOSA, ELISA. (1990). “El cercamiento de tierras en Cataluña (1770-1820)”. *Revista de Historia Económica/Journal of Iberian and Latin American Economic History (Second Series)*, 2, 149-161.
- BADOSA, ELISA. (1990). “Endeutament col·lectiu i desaparició dels béns comunals a Catalunya a la segona meitat del segle XVIII” *Pedralbes: revista d’història moderna*, 10, 51-66.
- BELENGUER, E, I VILA, V.G, & I RIU, J.D. (1998). *Els béns comunals a la Catalunya moderna: (segles XVI-XVIII)*.
- BELTRAN, ORIOL I VACCARO, ISMAEL. (2008) “Els comunals al Pallars Sobirà: els usos tradicionals de la muntanya en el marc dels espais naturals protegits”. *Revista d’etnologia de Catalunya*, 33, 142-149.
- BELTRAN, ORIOL. (1995). “Es Aranès: adaptació a l’entorn i organització social al Pirineu Central”. *Documents d’Anàlisi Geogràfica*, 1, 9-67.
- BRINGUÉ, JOSEP M. (1993). “Comunitats, senyors i societat rural al Pallars Sobirà (segles XV-XVII)”. *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 29, 135-151.
- BONALES, JACINTO. (1999). *Les muntanyes en venda. La desamortització de terres comunals a la Conca de tremp, 1855-1931*. Alguaire (Ajuntament).
- BONALES, JACINTO. (2001). “L’accés a la terra a la Catalunya alodial pagesa i comunitària: el Prepirineu occidental”. *Recerques*, 14, 31-58.
- BONNASSIE, PIERRE. (1975-1976) *La Catalogne du milieu du Xe à la fin du XIe siècle : croissance et mutations d’une Société*. Toulouse, Association des publications de l’Université de Toulouse-Le Mirail.
- Publicació Toulouse : Association des publications de l’Université de Toulouse-Le Mirail, DL 1975-1976
- BOURRET, CHRISTINA. (1995). *Les Pyrénées centrales du IXe au XIXe siècle. La formation progressive d’une frontière*. PyrèGraph.
- BRINGUÉ, JOSEP M. (1996). “La conformació dels drets comunitaris sobre el territori. La Vall d’Àneu, segles XV-XVIII” dins *Béns comunals als Països Catalans i a l’Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, 151-173.

BRINGUÉ, JOSEP M. (1998). "Comunitats en franc alou: el Pallars Sobirà, segles XV-XVIII" a *Els béns comunals a la Catalunya moderna (segles XVI-XVIII)*, 63-80.

BRINGUÉ, JOSEP M. (2005). Comunitats i béns comunals al Pallars Sobirà, segles XV-XVIII" *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 7, 115-128.

BRINGUÉ, JOSEP M. I SANLLEHY, M. ÀNGELS. (2007). "Boscós, pastures i ramaderia" dins *Història agrària dels Països Catalans*. Vol 3. 171-235.

BRUNET, SERGE. (1987). *Les montagnards et la frontière des Pyrénées. XVII-XVIII. Etude sur les fondaments d'une contestation*. Paris, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales.

BRUNET, SERGE. (1990) "Lies et passaries en Vallé d'Aran aux XVIIème et XVIIIème siècle Suite". *Revue de Comminges*. 103, 351-373.

BUSQUETA, JOAN J I VICEDO, ENRIC. (1996). Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. *Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*. Institut d'Estudis Ilerdencs.

CARBONELL, MONTSERRAT. (1983). "Els comunals i la societat pagesa. Un exemple a l'Alt Urgell (finals s. XVIII-inicis s.XIX)". *Recerques: història, economia i cultura*, 13, 123-132.

COMET, RÉMY. (1929). *L'enclave espagnole du Val d'Aran: son passé, ses ancians privilèges, coutumes et relations pastorales dans les Pyrénées centrales*. Imprimerie du Sud-Ouest.

CONGOST, ROSA I BOSCH. (1997). "Els "bans": la lluita per l'individualisme agrari a Catalunya" dins *Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim*. Abadia Montserrat, 137-156.

CONGOST, ROSA; BOSCH, MÓNICA I GUIFRE, PERE. (1999). "Els bans. La lluita per l'individualisme agrari a Catalunya. Primeres hipòtesis (segles XVII-XIX)" dins *Homes. Masos, història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, Barcelona, ILCC, 299-328.

COTS, ALBERT. (1986). "Aproximació a l'estudi dels conflictes senyorials a Catalunya (1751-1808)" *Estudis d'Història Agrària*, 6, 211-270.

CREUS, LAIA. (2008) "Arcavell, la magnitud d'una frontera local a l'Alt Urgell (segles XIV-XX)" *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, 233-250.

DANTÍ, JAUME. (1996). "Ponència. Els béns comunals a la Catalunya moderna" dins *Béns comunals als Països Catalans i a l'europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, 93-111.

FERRER, VÍCTOR. (1987). *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins el decret de Nova Planta*. Eumo Editorial.

Ferrer i Mallol, Maria Teresa (1996). «Emprius i béns comunals a l'edat mitjana.» dins de *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris organització social i poder local als Països Catalans*. 33-65

FONT, JOSEP M. (1996). "Algunes consideracions entorn la historiografia i la problemàtica dels béns comunals" dins *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris*

organització social i poder local als Països Catalans, 11-33.

GARRIDO, SAMUEL, (2011). Las Instituciones de riego en la España del este. Una reflexión a la luz de la obra de Elinor Ostrom. *Historia Agraria: Revista de agricultura e historia rural*, 53, 13-42.

GIL, XAVIER. (2007). La desamortització dels béns comunals al Pallars Sobirà: el cas de Llessui. Tremp. Garsineu Edicions.

GIRALT, EMILI (2007). *Història agrària dels Països Catalans*, vol.3.

GIFRE, PERE, (2011). *Delmes, censos i Lluïsmes. El feudalisme tardà a la Catalunya vella (vegueria de girona, s. XVI-XVII)*. Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de girona.

GÓMEZ, MARIA PAU. (2007). “Drets e ordinacions de la Val d’Aran”. *Ripacurtia*, 5, 59-78.

HARDIN, GARRETT, (1968). *The Tragedy of the Commons*. Science. Vol. 162, no. 3859, 1243-1248.

MANCUR, OLSON, (1965). *The logic of collective action. Public Goods and the Theory of Groups*. Massachusetts / london, Harvard University Press, Cambridge.

MOLÍ, MONTSERRAT. (2008). “Els comunals de Queralbs: Xarbera política entre Catalunya i França”. *Annals del Centre d’Estudis Comarcals del Ripollès*, 373-377.

OLIVARS, JOSEP. (1998). “la conflictivitat entorn dels béns i usos comunals” dins *Els béns comunals a la Catalunya moderna (segles XVI-XVIII)*, 81-101.

OSTROM, ELINOR, (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*, Cambridge University Press.

PELLICER, MONTSERRAT. (2003). *Els tancaments de terres a Catalunya: fonts per a l’estudi d’una revolució silenciosa: 1714-1783*, Tesis doctoral, UdG.

PLANES, RAMON. (2009). “Les Ordinacions de Prats i Sansor sobre bestiar, pastures i artigues (la Cerdanya, 1768). *Arxiu de texts Catalans Antics*, 661-672.

RIBERA, JORDI. (2008). “Canvi en les formes de poder a les Valls d’Àneu i de Cardòs, 1770-1855”. *Annals del Centre d’Estudis Comarcals del ripollès*, 309, 321.

ROIGÉ, XAVIER (coord). Cuadernos de transhumància: Pirineo Catalán. Nº13. Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente.

ROIGÉ, XAVIER; BELTRAN, ORIOL I ESTRADA, FERRAN. (1993). “Diversidad ecológica y propiedad comunal. El pueblo como organización política, económica y social en el Val d’Aran (Pirineos)” dins *Procesos de apropiación y gestión de recursos comunales. VI Congreso de Antropología. Federación de Asociaciones de Antropología del Estado Español*. Tenerife, 73-91.

SALA, PERE. (1995). “Tragèdia dels comunals i Tragèdia dels tancaments , dilema del presoner i cooperació no altruista. Un estat de la qüestió sobre la propietat comunal”. *Recerques: història, economia i cultura*, 33, 137-147.

SALA , RAMON. (2000). “Transhumància a Prats de Molló (segles XVII-XVIII)”. *Estudis d’Història agrària*, 14, 171, 184.

SALES, NÚRIA. (1986). *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, ed. Crítica, Barcelona.

SANLLEHY, M. ÀNGELS I BRINGUÉ, JOSEP M. (2005). Les muntanyes i els homes: una aproximació a la societat, l'economia i l'història". *Estudis d'història agrària*, 18, 15-46.

SANLLEHY, M. ÀNGELS. (1993). "La comunitat aranese (segles XVII-XIX): una aproximació al seu estudi". *Mélanges de la casa Velázquez*, 29, 119-134.

SANLLEHY, M. ÀNGELS. (1996). "Les concòrdies a la Val d'Aran (s. XVI-XVIII): de la delimitació de territoris a la limitació d'usos comunals" a *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, 219-237.

SANLLEHY, M. ÀNGELS. (1997). "Usos comunals i tancaments de terres durant la crisi de l'Àntic Règim a la Val d'Aran" a *Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Àntic Règim*. Abadia de Montserrat, 157-170.

SANLLEHY, M. ÀNGELS. (1998). "Una aproximació a les fonts documentals sobre una comunitat de muntanya essencialment comunal: La Val d'Aran (s.XVII-XVIII)" a *Els béns comunals a la Catalunya moderna (segles XVI-XVIII)*, 33-62.

SANLLEHY, M. ÀNGELS. (2005). "Els llibres de capítols d'Arties. Les ordinacions d'una universitat aranese", *Estudis d'història agrària*, 18, 209-233.

SANLLEHY, M. ÀNGELS. (2007) Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s.XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica. Vol. 2. Tremp, Garsineu Edicions.

SERRA, EVA. (1998). "Béns comunals: algunes consideracions" dins *Els béns comunals a la Catalunya moderna: (segles XVI-XVIII)*, 11-32.

SERRANO, LLUÍS. (2009). "Bans i usos comunals: conflictes de llarga durada. Cantallops com a exemple". *Annals de l'institut d'Estudis Empordanesos*, 40, 263-290.

SERRANO, LLUÍS. (2011). " Individualismo agrario y desigualdades sociales en la Cataluña del siglo XIX. Estudio a través de los bandos de la Real Audiencia. Dins de XIII Congreso de Historia Agraria. Lleida. CHR, institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona.

THÜNDE, MIKES. (2003). " Comunitats i "cases" a la Vall de Ribes en els segles XVII-XVIII" *Pedralbes: revista d'història moderna*, 23, 567-578.

THÜNDE, MIKES. (2005). "Les comunitats de muntanya a la Vall de Ribes als segles XVI-XVIII i els seus antecedents medievals", *Estudis d'història agrària*, 18, 131-163.

THÜNDE, MIKES. (2005) "Les comunitats i els "bons usos": explotació i gestió dels recursos naturals a la Vall de Ribes a l'època moderna". *Presses Universitaires de Perpignan*. 86-118.

THÜNDE, MIKES. (2008) "Els sistema familiar als Pirineus Orientals: el cas de la Vall de Ribes". *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, 211-223.

VALLS, FRANCESC. (1988). *Privilegis i ordinacions de les Valls pirinenques: Valls d'Àneu, Vallfarrera i Vall de Querol*. Barcelona, Publicaciones Universitarias.

VICEDO, ENRIC. (1998). “Les fonts històriques i l’anàlisi dels béns i usos comunals a la Catalunya Occidental” dins Els béns comunals a la Catalunya moderna (segles XVI-XVIII), 101-121.

VILAR, PIERRE, (1966). *Catalunya dins l’Espanya moderna. III. Les transformacions agràries del segle XVIII català*. Barcelona, Edicions 62.